

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ**

**XARİCİ İNVESTİSİYALARIN İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ
RAYONLARA YÖNƏLDİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Aytən Paşazadə Vüqar

BAKİ – 2022

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru
i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu

_____ **imza**
“ _____ ” _____ **22__ -ci il**

“XARİCİ İNVESTİSİYALARIN İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ
RAYONLARA YÖNƏLDİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060601-Dünya iqtisadiyyatı

İxtisaslaşma: “Beynəlxalq Maliyyə və Valyuta Kredit Münasibətləri”

Qrup: 876

Magistrant:
Paşazadə Aytən Vüqar qızı
_____ **imza**

Elmi rəhbər:
i.e.n., dos. Məmmədov Müzəffər
Qulu oğlu
_____ **imza**

Proqram rəhbəri:
i.ü.f.d., dos. Nəcəfova Kəmalə
Akif qızı
_____ **imza**

Kafedra müdiri:
i.e.d., prof. Kəlbiyev Yaşar Atakişi
oğlu
_____ **imza**

BAKİ - 2022

Elm andı

Mən Aytən Paşazadə Vüqar qızı and içirəm ki, “Xarici investisiyaların işğaldan azad olunmuş rayonlara yönəldilməsi istiqamətləri” mövzusunda magistr dissertasiyamı elmi etikaya və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və ədəbiyyat siyahısında istifadə etdiyim bütün mənbələri əks etdirərək yazmışam.

XARİCİ İNVESTİSİYALARIN İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ RAYONLARA YÖNƏLDİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktualığı: Bu gün milli iqtisadi inkişafın ayrı-ayrılıqda həyata keçirilməsinin qeyri-mümkün olması məndən mütləq xarici amillərə ciddi yanaşmağı tələb edir. Başqa sözlə, dövlətin qapalı iqtisadi məkandan qlobal iqtisadiyyata inteqrasiyası artıq qlobal problemə çevrilib. Müasir dövrdə xarici investisiyalar inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatına malik bütün ölkələrin iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsinə çevrilmişdir.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın əsas məqsədi azad edilmiş sahələrin istiqamətləndirilməsində investisiya siyasətlərini əsaslandırmaq üçün xarici investisiyalardan istifadə etməkdir.

Tədqiqat metodları: Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasını sosial-iqtisadi kontekstdə xarici investisiyanın nəzəri və metodoloji aspekti, habelə Azərbaycan Respublikasında xarici investisiyalara dair normativ hüquqi aktlar və təlimatlar təşkil edir. Bundan əlavə, dövlət investisiya siyasətinin mövqeyi dövlət və xarici müəssisələrin fəaliyyətinin yaxından təhlili məntiqinə əsaslanır.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqatın empirik əsasını xarici investisiyalar sahəsində sorğuların nəticələri, Azərbaycan statistik məlumatları və xarici dövri nəşrlər təşkil edir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Epidemiyanın gedişatını dəqiq müəyyən etmək çətindir.

Tədqiqatın Elmi yenilik və praktiki nəticələri: Tədqiqatdakı elmi yeniliklər aşağıdakılardır:

- Xarici investisiyaların iqtisadi artıma təsirinin yeri və əhəmiyyəti ayrıca tədqiq edilmişdir;

- Azərbaycanda iqtisadi inkişaf üçün xarici şirkətlərin investisiyalarının yaradılması zərurəti özünü doğruldur.

Nəticələrin istifadə oluna biləcəyi sahələr: Danışıqların nəticələri və investisiya sahəsində real vəziyyətin qiymətləndirilməsi, istehsalın beynəlmilləşməsinin təhlili, xarici investisiyaların cəlb edilməsinin stimullaşdırılması yollarını müəyyən etmək üçün aidiyyəti dövlət qurumlarına, eləcə də maliyyə institutlarına tövsiyələr veriləcək.

Açar sözlər: Investisiya, işğaldan azad olunmuş, rayon, istiqamətlər.

DIRECTIONS OF FOREIGN INVESTMENT IN THE RELEASED AREAS

SUMMARY

The actuality of the subject: Today, the fact that it is impossible to implement the national economic development of the state in isolation, inevitably requires that I take seriously the external factors. In other words, the integration of the state into the world economy from a closed economic space has already become a universal problem. In modern times, foreign investment has become an integral part of the economic policy of all countries with developed market economies.

Purpose and tasks of the research: The main purpose of the study is to use foreign investment to justify investment policy in directing to the liberated areas.

Used research methods: The theoretical and methodological basis of the research is the theory and methodology of socio-economic analysis of foreign investment, as well as legislative acts and instructions in the field of foreign investment of the Republic of Azerbaijan. In addition, the position of national investment programs is based on the logic of a comprehensive analysis of the activities of national and foreign companies.

The information base of the research The empirical basis of the research is the data of researches in the field of foreign investment, statistical data of Azerbaijan and foreign periodicals.

Restrictions of research: Difficulties in accurately determining the course of the pandemic.

The novelty and practical results of investigation: The scientific novelty of the research consists of the following:

- The place and importance of the impact of foreign investment sources on economic growth were studied separately;
- The need to form investment from foreign sources for the development of the economy in Azerbaijan is justified.

Scientific-practical significance of results: The results of the dissertation and the proposed recommendations allow the relevant government agencies, as well as economic entities to assess the real situation in the field of investment, analyze the internationalization of production, identify ways to intensify foreign investment.

Keywords: Investment, liberated, region, directions.

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

ABŞ	Amerika Birləşmiş Ştatları
BMT	Birləşmiş Millətlər Təşkilatı
GMV	Gross Merchandise Value
IDA	International Development Association
ÜDM	Ümumi Daxili Məhsul

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	
I FƏSİL. XARİCİ İNVESTİSİYA NƏZƏRİYYƏLƏRİ, XARİCİ İNVESTİSİYALARIN ƏSAS FORMALARI VƏ MƏNBƏLƏRİ	11
1.1. Xarici investisiya nəzəriyyələri.....	12
1.2. Xarici investisiyaların əsas formaları.....	18
1.3. Dünya ölkələrinə xarici investisiyaların daxil olma mənbələri	23
II FƏSİL. DÜNYA ÖLKƏLƏRİNDƏ VƏ AZƏRBAYCANDA XARİCİ İNVESTİSİYALARIN MÜASİR VƏZİYYƏTİ	28
2.1. Dünya ölkələrinə qoyulan xarici investisiyalar.....	28
2.2. Azərbaycan iqtisadiyyatına qoyulan xarici investisiyaların vəziyyəti.....	35
2.3. Azərbaycan ərazilərinə Ermənistan işğalından dəyən zərərlər və onların alınması yolları.....	41
III FƏSİL. AZƏRBAYCANIN İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ RAYONLARINA XARİCİ İNVESTİSİYALARIN YÖNƏLDİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ	46
3.1. Xarici investisiyaların işğaldan azad olunmuş rayonların sənaye sektoruna yönəldilməsi istiqamətləri	46
3.2. Xarici investisiyaların işğaldan azad olunmuş rayonların kənd təsərrüfatına yönəldilməsi istiqamətləri	51
3.3. Xarici investisiyaların işğaldan azad olunmuş rayonların xidmət sektoruna yönəldilməsi istiqamətləri	56
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	62
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	64
ƏLAVƏLƏR	68
Cədvəllərin siyahısı	70
Qrafiklərin siyahısı	70
Sxemlərin siyahısı	70

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Ə rəhbərliyi ilə aparılan məqsədyönlü siyasət və dərin islahatlar nəticəsində yaradılmış iqtisadi və hərbi imkan illəri 2020-ci ildə Vətən müharibəsində qalib gələn ordumuzun 30 ilə yaxın xidmət müddətini başa vurmasına imkan verib.

XX əsr digər əsrlərdən onunla fərqlənir ki, onun qlobal miqyası, təbiətinin mürəkkəbliyi, iqtisadi hadisələrin zənginliyi, iqtisadi sistemin gücü, inkişaf tempi regiona dinamik mühit yaratmışdır. Bu təcrübə iqtisadiyyatda əsas xüsusiyyətlərin müasir tərifinə və xüsusiyyətlərin inteqrasiyasına, istifadəsinə və inkişafına imkan verir. Bu anlayışlardan biri də iqtisadi əlaqələrin müasir inkişafında böyük rol oynayan xarici investisiyalardır. Bu gün təkcə ölkədə milli iqtisadi inkişafın mümkün olmadığı faktı ciddi şəkildə nəzərdən keçirilməlidir. Başqa sözlə, dövlətin qapalı iqtisadi məkandan dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası qlobal problemə çevrilib. İqtisadi inteqrasiya inkişafın inteqrasiya modeli kimi milli dövlət maraqlarının regional və qlobal maraqlardan bilavasitə asılılığını tələb edir. Resurslara artan qıtlıq və tələbat cəmiyyəti xarici resursları cəlb etmək yollarını axtarmağa məcbur edir. Qlobal iqtisadi inteqrasiya milli iqtisadi inteqrasiyaya gətirib çıxarır ki, bu da öz növbəsində beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin əsasını qoyur.

Müasir dövrdə xarici investisiyalar inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatına malik bütün ölkələrin iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsinə çevrilmişdir. O, özünü qlobal iqtisadiyyata inteqrasiya forması kimi göstərir. Bazar son 20 ildə xarici sərmayələrin artması, beynəlxalq ticarətin artım tempindən beş dəfə çox olması hesabına xarici iqtisadi siyasətin tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Bu, xarici doldurmanın mühüm mənbəyidir. Xarici sərmayə həm də yeni texnologiya və avadanlıqların alınmasına əməli şərait yaradır. Ancaq yalnız xarici sərmayənin faydalarını sadalamaq yersiz olardı. Beləliklə, bəzi hallarda bu təcrübə mənfi nəticələrə səbəb ola bilər. Bütün bunlar xarici investisiyaların nəzəri təhlilinin aparılmasını vacib edir.

Azərbaycanın bu sahədə təcrübəsi məhdud olduğundan bu məsələlərin öyrənilməsi vacibdir. Beləliklə, xarici investisiyaların cəlb edilməsi təcrübəsi bir il

ilə məhdudlaşır. Həqiqətən də ictimai iqtisadiyyat ədəbiyyatında bu sahədə siyasi-iqtisadi tədqiqat yoxdur. Burada xarici investisiyanın nəzəri təhlili onun tərkib hissələrinin öyrənilməsinə əsaslanır.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Xarici investisiya probleminin bu və ya digər aspektinin və bununla əlaqədar ölkənin iqtisadi inkişafının öyrənilməsi ilə məşğul olan iqtisadçı alimlərdən, Ə. Q. Ətirzayev, Z. A. Səmədzadə, K. A. Şahbazov, A. Ş. Şəkərəliyev və başqalarını göstərmək olar. Dissertasiya tədqiqatının aparılması zamanı bir sıra qərb iqtisadçılarının tədqiqatlarının rolu böyük olmuşdur. Onlara C. Danning, C. M. Keyns, Ç. Kindleberqer, C. Klark, M. Kesson, A. Marşall, B. Olin, U. Rostou, R. Soiou, R. Harrod, S. Haymer, E. Hekşer, E. Hanseni aid etmək olar.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: İşinin əsas məqsədi xarici investisiyaların işğaldan azad olunmuş rayonlara yönəldilməsində investisiya siyasətinin əsaslandırılması üçün onlardan istifadə edilməsidir.

Bu məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirmək tələb olunur:

- Xarici investisiya nəzəriyyələrini araşdırmaq;
- Xarici investisiyaların əsas formalarını və xüsusiyyətlərini göstərmək;
- Dünya ölkələrinə xarici investisiyaların daxil olma mənbələrini araşdırıb tədqiq etmək;
- Dünya ölkələrinə qoyulan xarici investisiyaların analizini aparmaq;
- Azərbaycan iqtisadiyyatına qoyulan xarici investisiyaların vəziyyətini təhlil etmək;
- Azərbaycan ərazilərinə Ermənistan işğalından dəyən zərərlər və onların alınması yolları müəyyənləşdirmək;
- Xarici investisiyaların işğaldan azad olunmuş rayonların sənaye sektoruna yönəldilməsi istiqamətlərini tədqiq etmək;
- Xarici investisiyaların işğaldan azad olunmuş rayonların aqrar sahəyə sektoruna yönəldilməsi prosesini təhlil etmək;
- Xarici investisiyaların işğaldan azad olunmuş rayonların xidmət sektoruna yönəldilməsi istiqamətlərini müəyyən etmək.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Tədqiqatın obyektı. Tədqiqatın obyektini xarici investisiya qoyuluşu təşkil edir. Tədqiqatın predmeti. Tədqiqatın predmetini xarici investisiyaların işğaldan azad olunmuş rayonlara yönəldilməsi təşkil edir.

Tədqiqat metodları: Tədqiqatın nəzəri və metodoloji bazasını xarici investisiyaların sosial-iqtisadi təhlili nəzəriyyəsi və metodologiyası, habelə Azərbaycan Respublikasının xarici investisiya qoyuluşu sahəsində qanunvericilik aktları və təlimatları təşkil edir. Bundan əlavə milli investisiya proqramları mövqeyindən milli və xarici şirkətlərin fəaliyyətinin kompleks təhlili məntiqinə əsaslandırılmışdır.

Dissertasiya işinin hazırlanmasında statistik, analitik, müqayisəli və sistemli qiymətləndirmə, deduksiya və induksiya, retrospektiv təhlil və məntiqi araşdırma, statistik analiz metodu, habelə strateji analiz və strategiyanın hazırlanmasının xüsusi metod və üsulları və sair kimi metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqatın empirik bazasını xarici investisiya qoyuluşu sahəsində aparılmış tədqiqatların məlumatları, Azərbaycan və xarici dövrü nəşrlərinin statistik məlumatları təşkil edir.

Bundan əlavə tədqiqat işində Azərbaycan və başqa ölkələrin alimlərinin xarici investisiya sahəsində olan elmi əsərlərindən istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Pandemiya dövrünün gedişatının dəqiqliklə müəyyən edilməsində olan çətinliklər.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Araşdırmanın elmi yeniliyini təqdim edirik:

- Xarici investisiyaların iqtisadi artıma təsirinin yeri və əhəmiyyəti ayrıca tədqiq edilmişdir;
- Azərbaycanda iqtisadi inkişaf üçün xarici şirkətlərdən sərmayə qoymaq lazımdır.
- xarici investisiyaların əhəmiyyəti, xüsusiyyətləri və istiqamətləri müəyyən edilir, onun iqtisadi artımda rolunun nəzəri və metodoloji prinsipləri;
- Liberallaşdırılmış regionda iqtisadiyyatı sabitləşdirmək və dirçəltmək üçün xarici investisiya mənbələrinin inkişaf etdirilməsinin zəruriliyini vurğulayır;
- Sərbəst zonalarda xarici investisiyaların məhsuldarlığının tənzimlənməsi və

kənd təsərrüfatının tənzimlənməsi üzrə tövsiyələr;

- Bu təklif olunan konkret tövsiyə və təkliflər əsasında köçürülən ərazilərin iqtisadiyyatına xarici investisiyaların artırılması və təkmilləşdirilməsi üçün tələb olunan şərait və amilləri öyrənməklə.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Araşdırmanın nəticələri və təklif olunan tövsiyələr aidiyyəti dövlət orqanlarına, eləcə də maliyyə institutlarına investisiya sektorunun real vəziyyətini qiymətləndirməyə, beynəlxalq məhsul bazarını təhlil etməyə, xarici investisiyalarda işləmək imkanlarını müəyyən etməyə imkan verir. Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, o, təkcə siyasət kimi deyil, iqtisadi sabitliyin və iqtisadi artımın təmin edilməsi vasitəsi kimi xarici investisiya siyasəti ilə birlikdə öyrənilib.

Bundan başqa, tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, onun nəticələri xarici investisiya siyasətinin formalaşmasında geniş istifadə oluna bilər. İntizam çərçivəsində Azərbaycanda investisiya siyasətinin formalaşdırılması üçün fərqli nəzəri çərçivə tətbiq oluna bilər.

I FƏSİL. XARİCİ İNVESTİSIYA NƏZƏRİYYƏLƏRİ, XARİCİ İNVESTİSİYALARIN ƏSAS FORMALARI VƏ MƏNBƏLƏRİ

1.1. Xarici investisiya nəzəriyyələri

Beynəlxalq kapital axınının neoklassik nəzəriyyəsi sonralar R.Nulkse və K.İserven tərəfindən işlənib hazırlanmışdır.

Onun möhtəşəm perspektivi beynəlxalq kapitalist hərəkətinin tədqiqində özünəməxsus yer tutur. Beynəlxalq kapital hərəkətliliyinin böyük nəzəriyyəsi dörd elementi əhatə edir (Kragman P., Obstfeld M., Melotz M. 2018: s.67):

1. Kapital axınının dövlət investisiyalarına təsiri;
2. Bütçə şokunun milli gəlirə təsiri;
3. Kapitalın hərəkətinin zamanla dövrü dəyişikliklərə təsiri;
4. Pul vəsaitlərinin hərəkətinin mükafata təsiri.

D.M. Beynəlxalq kapital hərəkətlərinin öyrənilməsində Klarkın sürətləndirici modeli də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Klark bildirib ki, investisiya tezliklə iqtisadiyyatda rol oynayacaq.

Keynsin “Birinci Prinsip”ində iqtisadi sistemin özünütənzimləmə ideyası vurğulanmış və iqtisadi sistemdə tarazlıq yaratmaq üçün dövlətin aktiv müdaxiləsinin vacibliyi təhlil edilmişdir. Bu modelə görə investisiyanın artım tempi istehsalın səviyyəsinin dəyişməsi ilə bağlıdır. Bu kontekstdə yerli firmalar üçün investisiya sürəti ilə xarici və qrup firmaların iqtisadiyyata investisiya sürəti arasındakı fərq aydın görünür.

Makroiqtisadi tədqiqatların əsas məsələlərindən biri investisiya axınlarının milli tədiyə balansına təsiri, o cümlədən investisiya axınları ilə iqtisadi artımın tsiklik xarakteri arasında əlaqədir. 1940-cı illərin əvvəllərində amerikalı alim L. Matsler və F. McLeop öz nəzəriyyələrində kapital ixracının müxtəlif formalarını müzakirə etdilər. Həmin dövrdə birbaşa xarici investisiyalar geniş yayılmışdı. L. Matsler həm idxal edən, həm də ixrac edən ölkələrdə milli sərmayənin səviyyəsinə təsir göstərməklə, idxal kapitalının milli gəlirinə təsir göstərməyə çalışırdı. Amma bu sualın aydın cavabı o qədər də sadə deyildi. Beləliklə, araşdırma və təhlil müxtəlif

üsullarla aparıldı. Bu sahələri aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar: Pul köçürmələri ixrac edən ölkədə investisiyaların azalmasına və ixracatçı ölkədə artıma şərait yaradır; Pul köçürmələri sərmayəni artırmadan alıcı ölkələrə investisiyaların artmasına kömək edir; İxrac idxal edən ölkələrə investisiyaları artırır, idxal edən ölkələrə investisiyaları azaltır.

Bu variantların tədqiqi də müəyyən fərziyyələrə əsaslanır: ixrac istifadə olunmamış aktivlər hesabına həyata keçirildiyi üçün daxili investisiyaları azaltır; Xarici sərmayə daxili investisiyada üstünlük təşkil etmir, əksinə onu tamamlayır; Ümumi investisiyalar artmayıb.

Keynsə görə əsas iqtisadi problem milli gəlirin bölgüsüdür. Keynsin nəzəriyyəsini müxtəlif rakurslardan ümumiləşdirən R.Hüseynov sərmayələrin sürətinin dəyişdirilməsinin iqtisadi artımın hərəkətverici qüvvəsi olduğunu yazır və investisiyaların sürətinin daha çox qənaətdən asılı olduğunu vurğulayır. Azərbaycanda əmanətlər adətən səhmlərə, depozitlərə, valyutaya və valyutaya çevrilir.

Xarici sərmayə ilə milli iqtisadi siyasətin əlaqəsi ilə bağlı başqa bir ideoloji məsələ xarici sərmayə ilə dövrü dəyişikliklər arasındakı əlaqədir.

Böyük Depressiya zamanı alman alimi H.Kelli hesab edirdi ki, pul köçürmələri daxili investisiyaları azaltmayacaq, lakin sərfəli investisiya üçün əlverişli şəraitə yatacacaq. Əslində bu iki fikir arasındakı ziddiyyət göz qabağındadır.

İqtisadi qarışıqlıq dövrlərində xarici kapital axını dövlət investisiyalarını artırır, iqtisadi artımı artırır və böhran dövründə tənəzzülün təsirlərini kompensasiya edir və işsizliyi azaldır.

Bir çox alman alimləri H.E. Şerrer, K.Brandi, D. Haubold sübut edir ki, birbaşa xarici investisiya axınları əks-müasir təsirlərə malikdir. İntestisiya axını tənəzzüllər zamanı zəifləyir, iqtisadi bumlar zamanı isə artır. İdxalın belə təsiri yoxdur.

Xarici investisiyaların daxili iqtisadiyyata təsirini təhlil edərkən kapital axınının əks istiqaməti də nəzərə alınmalıdır. Xarici sərmayə bu investisiyadan ölkəyə fayda verə bilər. Bu, həm də pul və digər malların hərəkətini asanlaşdırır. Tədqiqatçıları çoxdan narahat edirdilər.

Keyns beynəlxalq ticarət variantlarının və beynəlxalq kapitalın hərəkətinin əhəmiyyətindən danışdı. Bu kontekstdə müəyyən şəraitdə istehsal dinamikası beynəlxalq ticarəti əvəz edə bilər. Onun müdafiəçiləri bu ifadənin faktiki stenoqramını internetdə əldə etmək üçün çalışırlar.

XX əsrin ikinci yarısında beynəlxalq korporasiyaların sürətli inkişafı onları iqtisadi nəzəriyyənin xüsusi diqqət mərkəzinə çevirdi. Əvvəlcə TMC-lər yalnız ciddi tədris çərçivəsində öyrənilirdi, lakin sonra onlar üçün ayrıca müstəqil nəzəriyyələr hazırlanmağa başladı. Bu kreativ ideyalar əsasən amerikalı iqtisadçıların ideya məhsulu idi. Birbaşa xarici investisiyalar baxımından firmaların yerli rəqiblərdən faydalanma ehtiyacı, iri firmalarda ixtisaslaşmış bazarın olması və “Satsamın əmtəə həyatı” AR-GE. Bu, Hymerin Verno anlayışının nəzəriyyəsidir. Bu fərziyyələrin qismən konturları yuxarıda təsvir edilmişdir.

TMK-nın əsas xüsusiyyəti xaricdə mal və xidmətlərin istehsalıdır ki, bu da birbaşa investisiyaların olmasıdır. Bu səbəbdən TMK konsepsiyasında bir neçə birbaşa investisiya modeli təqdim olunur (Lomakin V.K. 2015: s.9):

- inhisar tələbləri modeli;
- Məhsulun həyat dövrü modeli;
- azlıqların proteksionizmi;
- Beynəlxalq münasibətlər modeli;
- Eklektik quruluş;
- Kapitalın qaçması prinsipi.

Monopoly Priority Model - Bu model S. Hammer tərəfindən hazırlanmışdır. Ona görə də xarici investorlar yerli investorlardan yaxşı deyil. Ölkə bazarı və ətraf mühit haqqında az şey bilir, çoxlu əlaqələri yoxdur, əlavə nəqliyyat xərclərinə səbəb olur və zəifdir. Bu səbəbdən, mənfəəti artırmaq üçün yerli rəqiblər üzərində daha çox inhisar hakimiyyəti olmalıdır. Bu gəlir inhisarçı rəqabətin üstünlüklərinə görə investisiya riskindən əldə edilən gəlirdir. Hammer texnologiya və investisiyaları inhisar kimi vurğuladı.

Prinsip həm də ölçü, şaquli integrasiya, brendin fərqləndirilməsi, texniki incəlik və korporativ strategiya ölçülərinə əsaslanır. Keçid iqtisadiyyatı olan ölkələr, o cümlədən Azərbaycan üçün bu prinsip aşağıdakı nəticələr çıxarmağa imkan verir:

1. Xarici investorlar dərindən öyrənilməlidir. Bu zaman onlar investorun korporativ aktivlərinə, qabaqcıl texnologiya və biliklərin idxalı imkanlarına, şirkətin investisiya etmək istəyinə, investisiya mühitinin xüsusi üstünlüklərinə nəzər salmalıdırlar;

2. Diplomatik missiyanın uğurunun əsas amilləri qəbul edən ölkənin inkişaf strategiyası ilə əlaqələndirilməlidir.

Oliqopolist müdafiə Yüksək rəqabət mühitində biznes strukturu və rəhbərliyin davranışı beynəlxalq rəqabətin xarakterini və tempini müəyyən edə bilər. 1948-1987-ci illərdə 187 ABŞ firmasının beynəlxalq fəaliyyətini tədqiq edən Knickerbocker (1973) azlıqlara məxsus müəssisələrə xarici investisiyaların uzun illər davam etdiyini müəyyən etdi. Bununla belə, enerji və metallurgiya kimi sahələrdə belə fond variantları nadirdir. Buradan belə nəticə çıxır ki, mühafizəkar yanaşma qiymətlərin cüzi enişinə və kiçik itkilərə gətirib çıxarır. Nəticədə sadə bazar segmentasiyasına üstünlük verilir. ABŞ-dakı avropalı investorlar, Avropa və ABŞ-dakı yapon şirkətləri təcrübədən yararlandılar.

Beynəlxalqləşmə modeli səh. Buckley və M. Kasson 70-ci illərin ikinci yarısında inkişaf etmişdir. Bu prinsipə görə firmaların daxili strukturu tam olmalıdır. Mükəmməl daxili planlaşdırma şirkətdə bütün texnologiya və biliklərin integrasiyasını nəzərdə tutur. Bu halda şirkət nəinki xidmətlərini genişləndirəcək, həm də öz təcrübəsini rəqiblərdən gizlədəcək.

Eklektik model yuxarıda ümumiləşdirilmiş birbaşa investisiya modellərinin birölcülü xarakterini və məhdudiyyətlərini vurğulayır. Bu, ingilis iqtisadçısı Cey Danninqin eklektik modelini doğurdu. Duning modeli digər cihazların praktik üstünlüklərini birləşdirir. Buna görə də model eklektik və ya OLI modeli adlanır. OLI modelin ilk üç elementinin abbreviaturasıdır. Bunlar bunlardır; Şirkətin ölkədə fəaliyyət göstərən digər şirkətlərlə müqayisədə üstünlükləri var (müstəsna mülkiyyət üstünlükləri, məsələn, mülkiyyət-eksklüziv üstünlüklər); Şirkət öz ölkəsi ilə

müqayisədə bəzi xarici aktivlərdən faydalana bilər. Məsələn, ucuz yerli işçi qüvvəsi və xammal, yerli bazar ölçüsü, yaxşı yerli infrastruktur, yaxşı satış imkanları (yerli imkanlar, konkret yerli yerləşmənin üstünlükləri); Bəzi hallarda, firmanın öz üstünlüklərindən (texniki ixtiralar, biliklər və s.) xaricə istifadə etməsi mal və xidmətləri ixrac etməkdən və ya öz obyektlərini yerli firmalara franchise mə (internalizasiya faydaları) kimi satmaqdan daha asandır. ...

Müasir dövrdə eklektik birbaşa investisiya modeli daha populyardır. TMK prinsipləri ilə yanaşı, maliyyə investisiyaları prinsiplər və modellər üzərində qurulur.

İstiqraz investisiya prinsipləri istiqraz investorlarının xarici ölkələrdə dörd məsələ ilə maraqlandığını göstərir (Petrikova E.M. 2009: s.14-21):

1. Xarici qiymətli kağızların gəlir səviyyəsi;
2. Investisiya riskinin səviyyəsi;
3. Valyuta likvidlik səviyyəsi;
4. Forex-in bahalaşmasına cavab olaraq portfelini diversifikasiya etmək istəyi.

Bu dörd elementin birləşməsi siyasi və iqtisadi şərtlər qarşısında portala investisiya etməyi çəvik edir.

1960-cı illərdə birbaşa xarici sərmayə ilə bağlı işlənmiş nəzəriyyələrin tədqiqi iki əsas perspektivi ortaya qoyur:

- Beynəlxalq firmaların digər firmalara nisbətən rəqabət üstünlüyü verən xüsusiyyətlərini təsvir edən və onların niyə birbaşa xaricə investisiya qoyması sualına cavab verən korporativ konsorsium nəzəriyyəsi;

- Beynəlxalq kapital axınının istiqamətlərini izah edən yerləşdirmə nəzəriyyəsi.
(Cədvəl 1, Əlavə)

1970-ci illərdə sənayeləşmə nəzəriyyəsinin bir hissəsi olaraq tədqiqatçılar Amerika transmilli şirkətlərinin birbaşa investisiya faydalarının müəyyən edilməsinə və təhlilinə diqqət yetirdilər. ABŞ firmalarının rəqabət üstünlüklərinə idarəetmə strategiyaları, innovasiyalar və məhsulun diversifikasiyası daxildir.

Eyni zamanda, korporativ diplomatiyanın iqtisadiyyatına maraq artdı. Birbaşa xarici investisiyaları onları formalaşdıran firmaların təşkilati xüsusiyyətləri ilə izah etməyə çalışan yeni nəzəri istiqamətlər yaranırdı.

Yuxarıdakı nəzəriyyələr məhduddur, çünki onlar birbaşa xarici investisiya ilə bazar nəzəriyyəsi və istiqraz investisiyaları arasındakı əlaqəni nəzərə almırlar və buna görə də Dunning birbaşa xarici investisiya probleminə elektron yanaşma işləyib hazırlayır. Bu yanaşma texnologiya nəzəriyyəsinin, qeyri-amil nisbəti nəzəriyyəsinin, sənayenin təşkili və mükafat nəzəriyyəsinin müxtəlif aspektlərini əhatə edir. Onun modeli (OLI) aşağıdakı üstünlüklərin birləşməsini göstərir:

1) Qeyri-maddi aktivlərə malik olmağın üstünlükləri: elmi və texniki biliklər, ilkin mərhələdə və ya formada yeni məhsullar təklif etmək bacarığı və s.;

2) Məhsulun yerləşdiyi yerlə bağlı üstünlüklər (mənsə ölkəsindən və firmanın ölçüsündən asılı olmayaraq): bazarın muxtariyyəti, yüksək istehsal gücü, koordinasiya və satışdan gəlir və s.

3) Beynəlxalqlaşma ilə bağlı üstünlüklər (ilk iki fayda dəstinin birləşməsi): Beynəlxalqlaşma prosesi XBI və ya müxtəlif növ əməkdaşlıq müqavilələrinin bağlanması yolu ilə həyata keçirilə bilər.

Dunning nəzəriyyəsində təhlilin üç səviyyəsi – firma, region və ölkə dəqiq şəkildə müşahidə edilir. Bu siqnalların hər biri axının təbiətini və strukturunu göstərən öz xüsusiyyətlərinə malikdir. Ona görə də xammalın əmək haqqı və xərclərinin səviyyəsi yerli istehsalın səviyyəsindən asılıdır. Məhsulları fərqləndirmək qabiliyyəti firma faktorundan asılıdır. Xarici istehsalın mərkəzləşdirilməsi və təşkilati xarakteri şirkətin öz seçimlərindən asılıdır (Yuzhovovich L.I., Degtyareva S.A. 2016: s.31).

Donning modeli əksər tədqiqatlarda (birbaşa xarici investisiyanın qeyri-əmtəə formalarını təhlil edərkən, məhsul növlərini və xarici ticarət xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, birbaşa xarici investisiyanın yeni formalarını şərh edərkən, sənaye, sənaye və ixracın necə nəzərdən keçirildiyi) istifadə olunur.

1960-cı illərdən etibarən əhəmiyyətli ticarət kapitalı axını xarici investisiyalar üçün beynəlxalq bazarı formalaşdırdı. Səbəblər aşağıdakılardır:

- xarici investisiyalara qarşı çoxtərəfli sanksiyaların ləğvi;
- 1960-70-ci illərdə Qərbi Avropa və Latin Amerikasında dövlət müəssisələrinin özəlləşdirilməsi;

- Keçmiş sosialist ölkələrində müəssisələrin özəlləşdirilməsi.

Aşağıdakı rəqəmlər bu bazarın böyüklüyünü təsdiq edir: Ölkənin ümumi investisiyalarında xarici investisiyaların payı Sinqapurda 70%, Filippində 60%, İndoneziyada 57%, Malayziyada 55% təşkil edir. Ölkənin ixrac potensialı Qərbi Avropada 30-40%, ABŞ-da isə 20% təşkil edir.

1.2. Xarici investisiyaların əsas formaları

Birbaşa xarici investisiyalar aşağıdakı əsas üsullarla həyata keçirilir (Əliyev A.B. 2014: s.4-5):

1. Xarici filiallar və törəmə şirkətlər yaratmaqla. Bir növ ritual hesab olunur. Bu halda törəmə müəssisələr tamamilə ana şirkətin tabeliyindədir, hüquqi şəxs hesab edilməyəcək, öz xüsusi balansы yoxdur və əsas şirkətin balansından istifadə edir. Törəmə müəssisələr isə hüquqi şəxslərdir, öz öhdəliklərinə görə cavabdehirlər, öz maliyyə hesabatlarına malikdirlər və şirkətin inkişaf istiqamətlərini müəyyən edirlər.

2. Beynəlxalq birləşmələr və satınalmalar vasitəsilə. Bu cür əməliyyatlar mülkiyyət hüquqlarının və firmaların birləşdiyi və birləşdirildiyi mənşə ölkəsini dəyişir.

İstənilən halda, əmlakın (mülkiyyət hüququ, qiymətli kağızlar, qızıl və s.) satışı ölkədə pul axınını nəzərdə tutur. Faiz ödənişi əvvəllər alınan məbləğdən istifadə haqqını əks etdirir.

İqtisadiyyatda tarazlıq prinsipinə əsaslanaraq bu qanun balanslaşdırılmış bazarın (mal, pul, kapital, xidmət və s.) fəaliyyət göstərməsini təmin edir. Belə bir sistemdə bir bazarda yüksək tələbatla digər bazarda yüksək tələb arasında tarazlıq elə balanslaşdırılmalıdır ki, nisbət sifə bərabər olsun. Bu və ya digər əmtəyə tələbatın artması onun motivasiyasından asılı olaraq müxtəlif cür izah oluna bilər, lakin bəzi təkzibedilməz faktlar da mövcuddur. Buna görə də, mallara artan tələbat istehlakçıların qənaət etməyə hazır olması deməkdir ki, bu da daha aşağı ödənişlərə və daha yüksək gəlirlərə səbəb olur. Eyni şey kredit təklifi artdıqda baş verir: istehlakçılar kredit ballarını aşağı salmağa, ehtiyatları artırmağa çalışırlar.

Qanunun əsas müddəası ondan ibarətdir ki, əgər bazarlardan biri tarazlıqdan kənardırsa, birinci bazarda balansı kompensasiya etmək üçün ən azı bir balans bazarı olmalıdır. Buna görə də, Valras qanununa görə, dünya ticarət balanssızlıqları ən azı valyuta hərəkətləri ilə kompensasiya edilməlidir.

Valras qanununa görə, əmtəə və xidmət ticarəti balansı əks işarəli valyuta hərəkəti balansına bərabər olmalıdır. Əgər bu balans təmin edilmirsə, bu, qalıq səhvlər və çatışmazlıqlarla izah olunur.

Beləliklə, yuxarıdakı düsturdan aşağıdakı düstur çıxarıla bilər:

$$IM-X-NR = NA$$

Bununla bağlı aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

1 Valras qaydaları qeyri-ticarət vəziyyətlərinə şamil edilmir, yəni. Qeyri-azad bazar iqtisadiyyatında. Mükəmməl azad bazar olmadan tarazlığa nail olmaq mümkün deyil.

2. Valras qaydası keçid iqtisadiyyatlarına şamil edilmir, çünki bazar tarazlığını qoruyub saxlaya bilən mürəkkəb bazar infrastrukturunu yoxdur. Bu iqtisadiyyatların məntiqi dövlət müdaxiləsinə ehtiyacı var. Lakin bu müdaxilə mümkün qədər diqqətli, hesablanmış və uyğun olmalıdır ki, bu da praktikada nadirdir.

Cədvəl 2: Kapitalın beynəlxalq hərəkətinin formaları

Təsnifat əlaməti	Kapitalın beynəlxalq hərəkətinin formaları
Mülkiyyət formasına görə	- özəl; - dövlət; - beynəlxalq (regional) valyuta-kredit və maliyyə təşkilatlarının; - qarışıq.
Müddətinə görə	- həddən artıq qısamüddətli (3 aya qədər); - qısamüddətli (1-1,5 ilə qədər); - ortamüddətli (1 ildən 5-7 ilə qədər); - uzunmüddətli (5 ildən 40-45 ilə qədər).
Təqdim olunma formasına görə	- əmtəə; - pul; - qarışıq.
İstifadə edilmə məqsədinə və xarakterinə görə	- sahibkar (birbaşa və portfel investisiyaları); - borc

Mənbə: Məmmədov Ə.C., Seyfullayev İ.Z. 2013: s.76.

- Şəxsi (qeyri-dövlət) kapital dedikdə, xaricə gedən və ya idxal olunan özəl (qeyri-dövlət) müəssisələrin, bankların və digər qeyri-hökumət təşkilatlarının kapitalı başa düşülür. Kapital axınının bu kateqoriyasına özəl sektora xarici investisiyalar, ticarət kreditləri, banklararası kreditlər daxildir. Bu kapitalın mənbəyi dövlət büdcəsinə aid olmayan özəl sektorun fondudur. Şirkətlərin beynəlxalq kapitallarının hərəkəti ilə bağlı qərar vermək azadlığına malik olsalar da, hökumət ümumiyyətlə həmin kapitalın hərəkətini tənzimləmək və nəzarət etmək hüququna malikdir.

İstifadəsinə görə kapital bazar kapitalı və borc kapitalına bölünür.

- Dövriyyə kapitalı mənfəət üçün istehsalat birbaşa və ya dolaylı yolla qoyulan puldur. Bir qayda olaraq, şəxsi kapital biznes kapitalı kimi istifadə olunur.

Lakin bəzən hökumət və ya dövlət qurumu da xaricə sərmayə qoyur.

- Borc maliyyəsi faiz qazanmaq üçün borc alınan puldur. Beynəlxalq səviyyədə, adətən dövlət sektoru tərəfindən yaradılan dövlət kapitalı borc kapitalı kimi istifadə olunur. Amma özəl sektordan beynəlxalq investisiyalar da vacibdir.

İşə görə kapital aşağıdakılara bölünür:

- Orta və uzunmüddətli vəsaitlər bir ildən artıq müddətə qoyulmuş vəsaitlərdir. Ümumiyyətlə, birbaşa investisiya və kapital şəklində korporativ investisiyalar, eləcə də dövlət borcu şəklində borc maliyyələşdirilməsi uzunmüddətlidir.

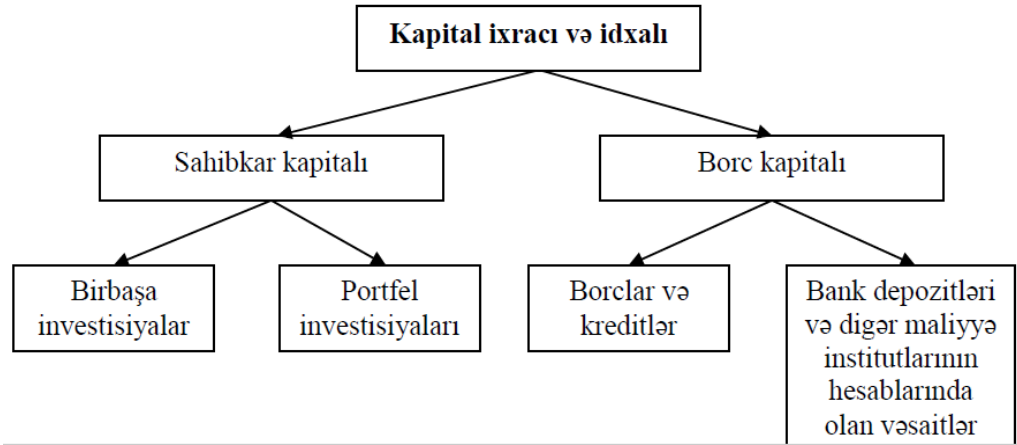
- Qısamüddətli fond bir ildən az olan investisiyadır. Kreditlər ümumiyyətlə qısamüddətli biznes kreditləri şəklində verilir.

Bu ssenarilərin hər biri şərti olaraq eyni kapitalın hərəkətini təsvir edə bilər. Məsələn, beynəlxalq təcrübədə dövlət fondunun ixracı ilk növbədə borc hesabına maliyyələşdirilir, özəl və uzunmüddətli kapital əməliyyatları isə ixrac olunur.

XX əsrin sonunda global iqtisadiyyata daxil olan pulun 60%-dən çoxu özəl sektora - korporasiyalara, beynəlxalq korporasiyalara, banklara, sığorta şirkətlərinə, investisiya şirkətlərinə, pensiya fondlarına getdi. Son on ildə bankların beynəlxalq borclarda payı azalıb, beynəlxalq korporasiyaların gəlirləri artıb.

İnkişaf etmiş ölkələrdə mobil kapitalın 80%-ni şəxsi pul təşkil edir və bu nisbət getdikcə artır.

Sxem 1: Kapital hərəkətinin sahibkar və borc formalarının məzmunu

Mənbə: Vəliyev D.M. 2008: s.129

Cədvəl 3: Birbaşa və portfel investisiyalarının xarakterik cəhətləri

Ölçülər	Birbaşa xarici investisiyalar	Portfel investisiyaları
İxracın əsas məqsədi	Xarici firma üzərində nəzarət	Yüksək mənfəətin əldə edilməsi
Məqsədin əldə edilməsi yolu	Xaricdə istehsalın təşkili və idarəedilməsi	Xarici qiymətli kağızların alınması
Məqsədin əldə edilməsi metodları	a) xarici firmaya tam sahib olma; b) səhm-nəzarət paketinin (şirkətin səhmdar kapitalının 25%-dən az olmayaraq) əldə edilməsi	Xarici firmanın səhmdar kapitalının 25%-dən az hissəsinin əldə edilməsi (inkişaf etmiş ölkələrdə 10%)
Maliyyələşmə mənbələri	Firmadaxili əlaqələr əsasında maliyyələşir	Əsasən milli şirkətlər və banklar tərəfindən təqdim edilir
Ölkə iqtisadiyyatına təsiri	Texnologiya mübadiləsinə stimullaşdırır, investorun daxili bazara çıxışını genişləndirir, öz təsirini daha çox mikroiqtisadi səviyyədə göstərir	Daxili bazarın inkişafını stimullaşdırır, güclü makroiqtisadi effekt yaradır
İnvestisiya qoyuluşu barədə qərarın verilməsi	Mikroiqtisadi amillərin qiymətləndirilməsindən asılıdır	Xarici amillərin (ixracatçı ölkədə maliyyə siyasəti, beynəlxalq kapital bazarında likvidliyin səviyyəsi) qiymətləndirilməsi ilə əlaqədardır
Gəlir forması	Sahibkarlıq mənfəəti, dividendlər	Dividendlər, faizlər

Mənbə: Məmmədov R., Novruzov M. 2015: s.155.

Müəyyən bir ölkə tərəfindən təsdiq edilmiş beynəlxalq valyuta hərəkətlərinin növləri ümumiyyətlə həmin ölkənin investisiya və bank qanunları ilə tənzimlənir.

Göründüyü kimi, hər bir maliyyə institutu təbii olaraq ixrac (investisiya) və idxal (borc, daxili investisiya) alt qruplarına bölünür.

Beynəlxalq Valyuta Fondunun hesablamalarına görə, qlobal gəlirin təxminən 80%-i inkişaf etmiş ölkələrdən 20%-i isə inkişaf etməkdə olan ölkələrin payına

düşür. Bununla belə, inkişaf etməkdə olan ölkələrin dünya gəlirlərində payı ildən-ildən artır.

Cədvəl 4: Kapitalın beynəlxalq hərəkətinin funksional bölgüsü

1. Birbaşa investisiyalar	Xaricdə Ölkə daxilində	Qarşılıqlı iqtisadi marağın yaranmasına gətirib çıxaran rezidentlər və qeyri-rezidentlər arasında kapital hərəkətidir
2. Portfel investisiyaları	Aktivlər Passivlər	Qiyətli kağızların alqı-satqısı ilə əlaqədar olan kapital hərəkətidir
3. Digər investisiyalar	Aktivlər Passivlər	Dövlətlərarası kreditlər və bank depozitləri ilə əlaqədar olan kapital hərəkətidir
4. Ehtiyat aktivləri	Monetar qızıl Xüsusi iqtibas edilmə hüququ BVF-də ehtiyat mövqeyi Xarici valyuta	Dövlət tərəfindən tədiyə balansının saldosunun örtülməsi üçün istifadə edilə bilən aktivlərlə əlaqədar olan kapital hərəkətidir

Mənbə: Məmmədov R., Novruzov M. 2015: s.159.

Yuxarıda göstərilən paketlər istisna olmaqla, diqqət dövlət və özəl fondlar arasında dividendlərə yönəldilməlidir. Birincisi, qeyd etmək lazımdır ki, milli statistikadan bir ölkənin faktiki xarici investisiyaları haqqında məlumat əldə etmək asan deyil. Həmçinin, dövlət sektorunun investisiyaları ümumiyyətlə özəl investisiya kimi təsnif edilir.

Ümumiyyətlə, inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadiyyatlarına kapitalın ümumi axını kəskin şəkildə dəyişmiş, özəl investisiyaların payı artmış, dövlət investisiyalarının payı isə azalmışdır. Bu arada dövlətin inkişafa yardımının payı əvvəlki səviyyədə 11 faizə, digər dövlət fondlarının payı isə 21 faizdən 8 faizə düşüb. Baxış dövründə özəl investisiyaların payı 68 faizdən 80 faizə yüksəlib.

Şəxsi və dövlət investisiyalarının payını müxtəlif səviyyəli gəlir və iqtisadi inkişafa malik ölkələrdə görmək olar. 19-cu əsrdə inkişaf etməkdə olan ölkələrin orta gəlirli (3031-9360 dollar), orta gəlirli (761-3030 dollar) və orta gəlirli ölkələrə (760 dollardan az) bölünməsi maraqlı nümunə ola bilər. İlk iki qrupda özəl investisiyaların payı dövlət investisiyalarından təxminən iki dəfə çoxdur. Üçüncü qrupda isə hər ikisinin xalları demək olar ki, eyni olub.

İxrac edən ölkələr özəl xarici investisiya və investisiya təminatı sistemini, özəl investisiya fəaliyyəti üçün əlverişli şəraiti fəaliyyət göstərirlər. Bu, dövlət ixrac

fondunun əsas funksiyalarından biridir. Bu cür dəstək xidmətlərinin müxtəlif növləri var:

- Geri qaytarılmayan qrantlar və qrantlar;
- İnkişaf məqsədləri üçün uzunmüddətli dövlət kreditoru (25-40 il);
- dövlət ticarət borcu;
- Şəxsi Üzvlük Kreditinin İctimai Zəmanəti.

1990-cı illərdə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə özəl sərmayələr dövlət investisiyalarından daha sürətlə artdı, nəticədə dövlət investisiyaları 20% azaldı və özəl investisiyalar 80% artdı. 1970-ci ilin ikinci yarısında özəl investisiyaların dördü üçü bank kreditlərinə, dördü biri isə birbaşa xarici investisiyalara yönəldilmişdir. 1980-ci ildə borc böhranı səbəbindən bu rəqəm dəyişdi:

1.3. Dünya ölkələrinə xarici investisiyaların daxil olma mənbələri

Ölkənin ən mühüm iqtisadi istiqaməti onun innovativ komponentləri əsasında dayanıqlı iqtisadi artıma keçiddir. Bu gün ölkənin rəqabətqabiliyyətli texniki və innovativ imkanlarının inkişafı ən mühüm vəzifələrdən biridir. Yeni iqtisadi artımın əsas problemlərinin həlli ölkəyə birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsindən asılıdır. Birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsi ölkənin iqtisadi siyasətinin əsas elementidir. Çünki bu cür investisiyalar qabaqcıl texnologiya, avadanlıq və biliklərin idxalının təmin edilməsində, texnologiyanın bu əsasda yenidən qurulmasında, sənaye istehsalının canlanmasında və artımında mühüm rol oynayır.

XBİ-nin üstünlükləri ondan ibarətdir ki, o, tək-cə yerli iqtisadiyyata texnoloji innovasiyalardan istifadə etməyə imkan vermir, həm də innovativ idarəetmə üçün yeni bilik və texnologiyadan istifadə ilə müşayiət olunan davamlı iqtisadi artıma nail olur. Birbaşa xarici investisiyaların fəal iştirakı olmadan milli iqtisadi inkişafın və investisiya potensialının dayanıqlı yüksək səviyyədə qurulması çətinləşir. Investisiya üçün əlverişli mühit yaratmaqla birbaşa xarici investisiyalar problemini həll etmək və iqtisadi, sosial, siyasi, infrastruktur və milli inkişafın müxtəlif aspektlərini həll etmək.

Birbaşa xarici investisiyaları aşağıdakı hallarda cəlb etmək lazımdır (Valdaytsev S.V. 2008: s.84):

- Daxili vəsaitlərin məhdud mənbələri;
- İnvestorlarının qeyri-adi investisiya fəaliyyəti;
- İqtisadi rəqabət və qlobal bazarlara çıxış arzusu.

Birbaşa xarici sərmayələri cəlb etməyin bəzi yolları bunlardır:

- Başqa ölkədə bütövlükdə xarici investora məxsus şirkətin yaradılması;
- Mövcud şirkətlərin xarici alışları;
- Güzəştlərlə xarici valyuta cəlb etmək;
- ölkənin müəyyən sahələrinə xarici investorların fəal şəkildə cəlb edilməsinə yönəlmiş müstəqil iqtisadi zonaların yaradılması;
- Tərəfdaşlığın yaradılması.

Hazırda birbaşa xarici investisiyalar əsasən inkişaf etmiş ölkələrdən ixrac və idxal olunur. Ümumiyyətlə, hər bir ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq, bu axınlardan birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsində, daha dəqiq desək, müsbət müsbət, dolayısı və birbaşa investisiyaların qaytarılmasında maraq mövcuddur. Birbaşa xarici investisiyalar məhsuldarlığın qurulması və texnologiya transferinin təşviqi baxımından milli iqtisadiyyata daha müsbət təsir göstərir. Əksər iqtisadçılar birbaşa xarici investisiyaları qəbul edən ölkələrə müsbət baxır. Təbii ki, onlar iqtisadiyyata əlavə investisiya mənbəyinə çevrilir ki, bu da öz növbəsində əmək məhsuldarlığını və məşğulluğu artırır. Birbaşa xarici investisiyalar, bir qayda olaraq, korporativ kapitalı xarakterə çevirir və qlobal əmək bölgüsünə inteqrasiya edə bilən yeni biliklərin, texnologiyanın və biznes proseslərinin idarə edilməsi vasitəsidir. Bununla belə, qlobal təcrübəyə qayıdaraq, birbaşa xarici investisiyalar ölkənin iqtisadi artımına tək cəmi müsbət deyil, həm də mənfi təsir göstərə bilər. Bundan əlavə, bəzən mənfi təsirlər müsbət olanları üstələyir. Beləliklə, xarici investisiyaların mənfi təsirlərini görmək olar: yerli istehsalçıların artımı, yerli istehsal nəzarətin itirilməsi, ixrac və xammal sahəsində izafi mənfəətin toplanması, qəbul edən ölkənin tədiyyə balansının pisləşməsi. İdxalda əhəmiyyətli artım və s.

Birbaşa xarici investisiya fəaliyyəti prosesinin çoxölçülü xarakteri daxili və xarici ekoloji şəraitin və investisiya prosesində perspektiv imkanların qiymətləndirilməsi ilə xarakterizə olunur.

Cədvəldə birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsi üzrə çoxmillətli strategiyaların təhlilinin nəticələri göstərilir.

Cədvəl 5: Xarici birbaşa investisiyaların cəlb edilməsinin stimullaşdırılması üçün alətlər

Ölkələr	Birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsinin stimullaşdırılması alətləri
ABŞ	Vergi güzəştlərinin verilməsi, o cümlədən güzəştli bank kreditləri, innovativ qrantlar; ABŞ iqtisadiyyatına milli və xarici investisiyaların stimullaşdırılması üçün SelectUSA proqramı (xarici investorlara informasiya yardımının göstərilməsini, xarici investisiyalara qarşı inzibati maneələrin azaldılmasını nəzərdə tutur).
Almaniya	Vergi güzəştləri, vergi tətilləri, güzəştli amortizasiya sistemi, əlverişli şərtlərlə kreditlərin alınması
Böyük Britaniya	Sadələşdirilmiş gömrük və inzibati prosedurlar və güzəştli vergi dərəcələri tətbiq olunan "azad zonalar" və "sahibkarlıq zonaları"nın yaradılması; kiçik və orta şirkətlərə güzəştli şərtlərlə daşınmaz əmlakının verilməsini nəzərdə tutan Regional İnkişaf Agentlikləri tərəfindən həyata keçirilən proqramlar; xarici investorlara viza və yaşayış icazəsi almaq üçün güzəştli şərtlər.
Braziliya	Faiz və dividend şəklində gəlir vergilərinin azaldılması və ya azad edilməsi, sektoral, regional stimullar, xüsusi ixrac zonalarının yaradılması.
Cənubi Koreya	Vergi tətilləri, elmi-tədqiqat layihələri üçün nağd qrantlar, işçilərin işə qəbulu və tədrisinə maliyyə dəstəyi, müəyyən müddətə torpaq icarəsindən azad olmaq və ya onun azaldılması.
Çin	Azad iqtisadi zonaların yaradılması; birbaşa xarici investisiyalar üçün üstünlüklər: birgə müəssisələr üçün vergi güzəştləri; istehsal üçün zəruri olan xammal, material və avadanlıqları sərbəst idxal etmək hüququ; lisenziyalaşdırma prosedurlarının sadələşdirilməsi; dövlət zəmanəti; bir sıra ağır yerli ödənişlərin ləğvi
Hindistan	Birbaşa xarici investisiyalar üçün təsdiqləmə prosedurundan keçmə müddətinin sadələşdirilməsi və azaldılması; birbaşa xarici investisiyaların cəlb olunmasına cavabdeh qurumların yaradılması; birbaşa xarici investisiyalar üçün üstünlüklər: vergi tətilləri, vergi güzəştləri, sürətli amortizasiyadan istifadə icazəsi.
Fransa	İnnovasiya klasterlərinin yaradılması və dəstəklənməsi, xüsusi iqtisadi zonaların - texnoparkların yaradılması, xarici investorlara dövlət xidmətləri sahəsində yardım, vergi və inzibati şərtlərlə zəmanət.
İrlandiya	Müəssisələrin gəlir vergisi, avadanlıq, torpaq, binadan istifadə, kadr hazırlığı, elmi-tədqiqat işləri, ölkədə filial açan xarici şirkətlər üçün vergi güzəştləri
Polşa	Azad iqtisadi zonalarda mənfəət və əmlak vergisindən azadolma, investisiya qrantları, yeni texnologiyaların əldə edilməsi və yaradılması ilə əlaqədar güzəştlər.
Yaponiya	Yüksək gəlirli işlə məşğul olan xarici şirkətlərə subsidiyalar; əsas vəsaitlərin (torpaq, tikililər, maşın və avadanlıqlar) alınması, habelə elmi-tədqiqat işləri üçün maliyyə proqramları; ticarət və investisiya sahəsində xidmət; vergi güzəştləri.

Mənbə: Петрикова Е.М. 2009: с.14-21.

İnkişaf etmiş ölkələrdə investisiyanın qaytarılması əsasən mənfəət və amortizasiyadır. Belə ki, bu resursların payı ümumi investisiyanın 70%-ni təşkil edir. Xarici resursların payı 40-50% təşkil edir. Eyni zamanda, onların 35-45 faizini bank kreditləri, 2-3 faizini isə nizamnamə kapitalı təşkil edir. Hazırda bir çox inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatlarda banklar ilk növbədə kredit bazarında fəaliyyət göstərirlər. Bundan əlavə, onlar forex bazarında aktivdirlər. Nəticədə, bu ölkələrin bankları real istehsal sektoru ilə yaxşı əlaqədə deyillər. Qısamüddətli dövlət istiqrazlarının ümumi gəliri iqtisadiyyatın səmərəlilik zonasından pul axınını müəyyən edir. Bununla belə, yerli investisiya resurslarının olmaması, ödəmə müddətinin olmaması və banklardan kreditlərin qeyri-kafi olması bu ölkələrdəki şirkətlərin xarici investisiyalara qayıtmasını çətinləşdirir.

Qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq investisiyalar, bir tərəfdən, inkişaf etmiş ölkələrin daxili kapital bazarlarının böyük inkişafın nəticəsi, digər tərəfdən, beynəlxalq ticarətin maliyyələşdirilməsinə cavabdır. Məlumdur ki, transsərhəd kreditlər və depozitlərlə bağlı transsərhəd investisiya xərcləri ümumiyyətlə ödənilmiş depozitlərə qoyulan digər investisiyalarla əlaqələndirilir. Bu o deməkdir ki, bu axınlar birbaşa istiqrazlar və ehtiyatlarla bağlı olmayan xarici investisiyaların balansını əks etdirir.

Beynəlxalq miqyasda dövlət vəsaitlərindən, xüsusən də dövlət qurumlarından investisiya fondları kimi istifadə edin. Bununla belə, özəl sektordan alınan beynəlxalq kreditlər də mühüm rol oynayır.

1. Əməliyyat haqlarına mal və xidmətlərə dair müqavilələr əsasında təchizatçılara və alıcılara birbaşa kreditlərdən yaranan iddialar və haqlar daxildir. Bundan əlavə, bu cür müqavilələrlə əlaqədar göstərilən xidmətlər üçün əvvəlcədən ödəniş. Hökumət, özəl sektor və digər qeyri-hökumət təşkilatları kredit verə bilər. Onların əksəriyyəti müvəqqətidir.

2. Borc borc götürmək qorxusundan birbaşa borcalandan yaranan iqtisadi aktivdir. Nəticədə, borcalan borc verəndən heç bir yazılı zəmanət almır və ya hər hansı kredit təminatı almır. Bunlara biznes kreditləri, kreditlər və avanslar, girov, balans hesabatları və BVF kreditləri daxildir. Maliyyə institutları, hökumətlər,

banklar və digər qurumlar qısamüddətli və ya uzunmüddətli kreditlər götürə və toplaya bilirlər.

3. Pul - ödəniş üçün istifadə edilən əskinas və sikkələr. Qeyri-rezidentlərin əlində olan dövlət valyutası passiv, rezidentlərin əlində olan xarici valyuta isə aktiv hesab olunur. Maliyyə institutları və banklar da nağd pul saxlaya bilirlər.

4. Depozitlər yerli və ya xarici valyutada edilən köçürmələrdir. Onlar istənilən vaxt heç bir məhdudiyət olmadan nağd pula çevrilə bilər və işlərin həlli üçün istifadə olunur. Əcnəbilər arasında əmanətlər passiv, qeyri-rezidentlərin öz ölkədəki əmanətləri isə aktiv hesab olunur. Maliyyə qurumları və banklar banklara investisiya qoyurlar.

5. Aktivlər və Digər Öhdəliklər - Sınfin qalan hissəsi maliyyə fəaliyyətinin bütün digər növlərini əhatə edir. Məsələn, ölkələrin beynəlxalq təşkilatlara ödədiyi üzvlük haqları.

Xarici banklar, Beynəlxalq Valyuta Fondu, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondu kimi beynəlxalq maliyyə institutları tərəfindən təminat verildiyi təqdirdə, bir çox keçid iqtisadiyyatında olan şirkətlərə kredit verirlər. Qeyd edək ki, bu ölkələrə 130 ölkə, həmçinin investisiya riski yüksək olan ölkələr daxildir. Amma bütün beynəlxalq mafioz təşkilatlar külli miqdarda pul alaraq ölkələrin maraqlarını güdürlər. Əvvəlcə keçmiş borcların ödənilməsi və sonra yeni investisiyaların maliyyələşdirilməsi sözügedən investisiya üçün faydalıdır.

Eyni zamanda, yeni investisiyalar keçid iqtisadiyyatlı ölkələrin xarici borclarını artırır və son nəticədə tədiyyə balansına mənfi təsir göstərir. Bundan əlavə, bu tendensiya keçid iqtisadiyyatlı ölkələrin beynəlxalq iqtisadi münasibətlər prosesindəki mövqeyinə mənfi təsir göstərir.

II FƏSİL. DÜNYA ÖLKƏLƏRİNDƏ VƏ AZƏRBAYCANDA XARİCİ İNVESTİSİYALARIN MÜASİR VƏZİYYƏTİ

2.1. Dünya ölkələrinə qoyulan xarici investisiyalar

Müasir ölkələrdə investisiya mühitinin yaradılması təcrübəsinin dərinədən və sistemli şəkildə öyrənilməsi, bu sahədə qlobal təcrübənin obyektiv təhlili və milli iqtisadi və investisiya siyasətinin və inkişaf yönümünün əsas aspektləri nəzərə alınmaqla onun düzgün planlaşdırılması. Həyata keçirilməsi mühüm məsələdir. Bu kontekstdə, cəlbediciliyini artırmaq üçün kritik fond mühiti strategiyalarının hazırlanması, dizaynı və tənzimlənməsinin nəzəri və metodoloji əsaslarının öyrənilməsi və sintezi vacibdir. Bu məqsədlə sistemli araşdırma, sintez, müqayisəli təhlil və halların müqayisəsi yolu ilə dünyanın müxtəlif ölkələrində investisiya mühitinin yaradılması təcrübəsinin dərinədən öyrənilməsi, idxalı və istifadəsi məsələləri çox aktualdır. Hər bir ölkə iqtisadi inkişafın vəziyyətinə uyğun olaraq konkret strategiyalar tərtib etməli və həyata keçirməli və bu halda iqtisadiyyatın yaxşılaşdırılması, institutların, ticarət və ticarət şəraitinin yaxşılaşdırılması, iqtisadi və investisiya göstəricilərinin yaxşılaşdırılması, investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması və iqtisadi artımın artırılması üçün əlavə imkanlar yaratmalıdır. onun cəlbediciliyi. Görünür.

Qeyd etmək lazımdır ki, dünyada investisiya mühitinin layihələndirilməsi prosesinin tarixi və iqtisadi aspektlərinə yanaşanda kredit mühitinin səmərəliliyi göstəricilərində konkret, eksperimental meyarlar toplusu daha qabarıq görünür və onun cəlbediciliyini göstərir:

- Ölkədə investisiyaların qorunması və investisiya fəaliyyəti üçün güclü qanunvericilik bazası;
- İnsan kapitalının inkişaf səviyyəsi və onun dünya ölkələri ilə müqayisədə mövqeyi;
- ölkədə istehsal-təsərrüfat sistemini təkmilləşdirməyə qadir olan mövcud təbii və iqtisadi ehtiyatlardan, infrastrukturadan və fiziki-texniki infrastrukturadan daha səmərəli istifadə etmək üçün investisiya şəraiti yaratmaq;

- maliyyə bazarlarının vəziyyətini və səmərəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdıracaq maliyyə-ödəniş və monetar kreditləşdirmə siyasətinin işlənilməsi və həyata keçirilməsi;

- ölkənin iqtisadi artımı və iqtisadi inkişafı məqsədilə zəruri maliyyə və investisiya aktivlərinin bölüşdürülməsini və saxlanılmasını təmin etmək;

- Yerli investisiyalardan səmərəli istifadə etməklə yanaşı, ölkəyə birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün şərait yaratmaq, stimulları inkişaf etdirmək, səmərəlilik əldə etmək və s.

O, həmçinin investisiya sektorunun obyektiv qiymətləndirilməsinin vacibliyini, bu amilin iqtisadi inkişaf prosesinə uğurlu təsirini, iqtisadi artıma artan təsirini, yeni iş yerlərinin yaradılmasının vacibliyini vurğulayıb. Investisiya mühitinə sosial, iqtisadi, hüquqi, siyasi, maliyyə və s. Səbəbləri birləşdirir. Eyni zamanda, investisiya mühiti ölkənin borc bazarının cəlb ediciliyini və borc riskinin spektrini əks etdirir. Investisiya mühiti bir çox məqsədyönlü iqtisadi inkişaf təşəbbüslərində, birbaşa investisiyaların təşviqinə yönəlmiş fəaliyyətlərdə mövcud investisiya potensialına, müvafiq infrastrukturaya və maddi-texniki bazaya, brokerlərin, investisiya firmalarının və birgə işləyən investisiya fondlarının investisiya kontekstinə aiddir. ... Investisiyaların səmərəliliyi onların investisiyası üçün nəzərdə tutulmuş layihələrin elmi-texniki və elmi-iqtisadi əsaslandırılması dərəcəsindən asılıdır ki, bu da səmərəli investisiya axınını təmin edir.

Qlobal təcrübədə biz investisiya mühitinin dizaynında əsas aspektləri və amillərin əsas birləşmələrini aşağıdakı kimi ümumiləşdiririk:

- Milli qanunverici orqanın əsaslarının yaradılması və səmərəli investisiya mühiti üçün zəruri qanunların qəbul edilməsi;

- Ölkədə iqtisadi və maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi;

- Investisiya mühitinin gücləndirilməsi üçün infrastrukturun qurulması və inkişafı;

- Investisiya fəaliyyətinin təşkili üçün effektiv metodların işlənilməsi və həyata keçirilməsi;

- investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyini sübut etmək üçün prinsip və meyarların müəyyən edilməsi;
- Vergi sisteminin və maliyyə siyasəti mexanizminin ölkədə investisiya fəaliyyətinə təsirini nəzərdən keçirmək;
- İnstitusional bazaların yaradılması və investisiya mənzərəsinin təkmilləşdirilməsi;
- İncə investisiya kimi maliyyə məşin və avadanlıqlarının səmərəliliyinin təmin edilməsi;
- İncə investisiya prosesinin əlaqələndirilməsi və investisiya üçün resurslardan və mexanizmlərdən istifadənin gücləndirilməsi;
- investisiya fəaliyyətinin xammal təminatının təminatlı həlli;
- İncə investisiya siyasətinin və milli strateji planların səmərəliliyi;
- Digərləri ilə yanaşı, investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması üçün beynəlxalq investisiya əməkdaşlığının təkmilləşdirilməsini təmin etmək.

Dünyanın bir çox yerlərində borc idarəetmə sistemləri yüksək səviyyədə inkişaf etmiş və səmərəlidir. Almaniyada ölkə xarici investisiyalara yüksək dəyər verir və iqtisadiyyatın bütün sahələri xarici investorlar üçün açıqdır. Alman qaydaları yerli və xarici investorlar arasında fərq qoymur və buna görə də ölkənin investisiya cəlbəediciliyi yüksək olaraq qalır. Almaniyada 55 mindən çox xarici şirkət var, ölkədə 3 milyon insan çalışır. Bu ölkədə qrantlar pula ehtiyacı olan investorlar üçün investisiya layihələrinə yönəldilir. İncə investisiyaların idarə edilməsi və investorlara praktiki yardım göstərmək üçün Almaniyada Alman İncə Investisiya Agentliyi yaradılmışdır. Şirkətin 42 ölkədə 49 xarici törəmə şirkəti var. Şirkətin əsas fəaliyyət istiqamətləri aşağıdakılardır:

- İncə investisiya layihələri üçün yerlərin seçimində məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi;
- Vergi və vəsaitlərin cəlb edilməsi üzrə fəaliyyətlərin hüquqi tənzimlənməsi, informasiya xidmətlərinin əlaqələndirilməsi üzrə məsləhətlər vermək;
- İncə investisiya fəaliyyəti üçün maliyyə tədbirləri hazırlamaq, potensial maliyyə tərəfdaşları ilə əlaqələrin qurulmasında yardım və məsləhətlər vermək;

- Faktiki investisiya layihələri üzrə hesabatların hazırlanması, dövlət yardımı mexanizmlərinin simulyasiyası üçün xidmətlərin göstərilməsi və s.

Dünyada elə kiçik ölkələr var ki, onlar pul üçün ən populyar yer hesab olunurlar. Məsələn, çox kiçik bir ərazidə yerləşən və təbii sərvətləri olmayan Sinqapurun iqtisadi yüksəlişində və inkişafında xarici investisiyaların böyük rolu olub. Beləliklə, ölkə əvvəldən xarici investorlar üçün tam investisiya məkanı kimi fəaliyyət göstərir. Bu kiçik ölkə son on ildə investisiya potensialına görə ardıcıl olaraq dünyada birinci yerdədir. Sinqapur qanunu xarici investorlara və emitent ölkələrə üstünlük verir, buna görə də ölkədə xarici investisiya axını çox güclüdür. Digər misal Cənubi Koreyadır. Bu ölkədə aparılan siyasət islahatları uzunmüddətli perspektivdə investisiya mühitinin cəlbediciliyinin artırılmasını asanlaşdırıb. Cənubi Koreyada korporativ vergilər azaldılıb, inzibati prosedurlar sadələşdirilib, valyuta maksimumu əhəmiyyətli dərəcədə artırılıb. Onun başqa bir kiçik ölkədə, İrlandiyada investisiya mühitinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi təcrübəsi təqdirəlayiqdir.

Ölkə son 20 ildə İT nəhəngləri, Google, Facebook, Twitter, Airbnb, LinkedIn, Dell, IBM, Microsoft, Apple, HP, Intel və Paypal.ia İrlandiya da daxil olmaqla 1150 beynəlxalq şirkətin qərargahı olub. Ona görə də bu ölkənin vergi və hüquq sistemi çox sadə və səmərəlidir. İrlandiya, məsələn, Avropada ən aşağı korporativ vergi dərəcələrindən birinə malikdir - 12,5% və ya kapital artımı vergiləri çox cəlbedicidir və s. Bütün bu strategiyalar çoxlu xarici investorları cəlb edir və onlar böyük investisiyalar qoymaqdan çəkinmirlər.

İnvestisiya prosesində kədr çatışmazlığı da investisiya mühitinin cəlbediciliyinin artırılmasında mühüm rol oynayır.

Qeyd edək ki, dünya təcrübəsinə əsasən, investisiya fəaliyyətinin daha aqressiv tənzimlənməsi və investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması üçün əsas çağırışlar və maneələr əsasən aşağıdakılardır:

- Birincisi, investisiya fəaliyyətinin və ətraf mühitin səmərəli tənzimlənməsi üçün hüquqi bazanın olmaması;
- Bundan əlavə, investisiya fəaliyyətinə dövlət dəstəyi mexanizminin zəifliyi;

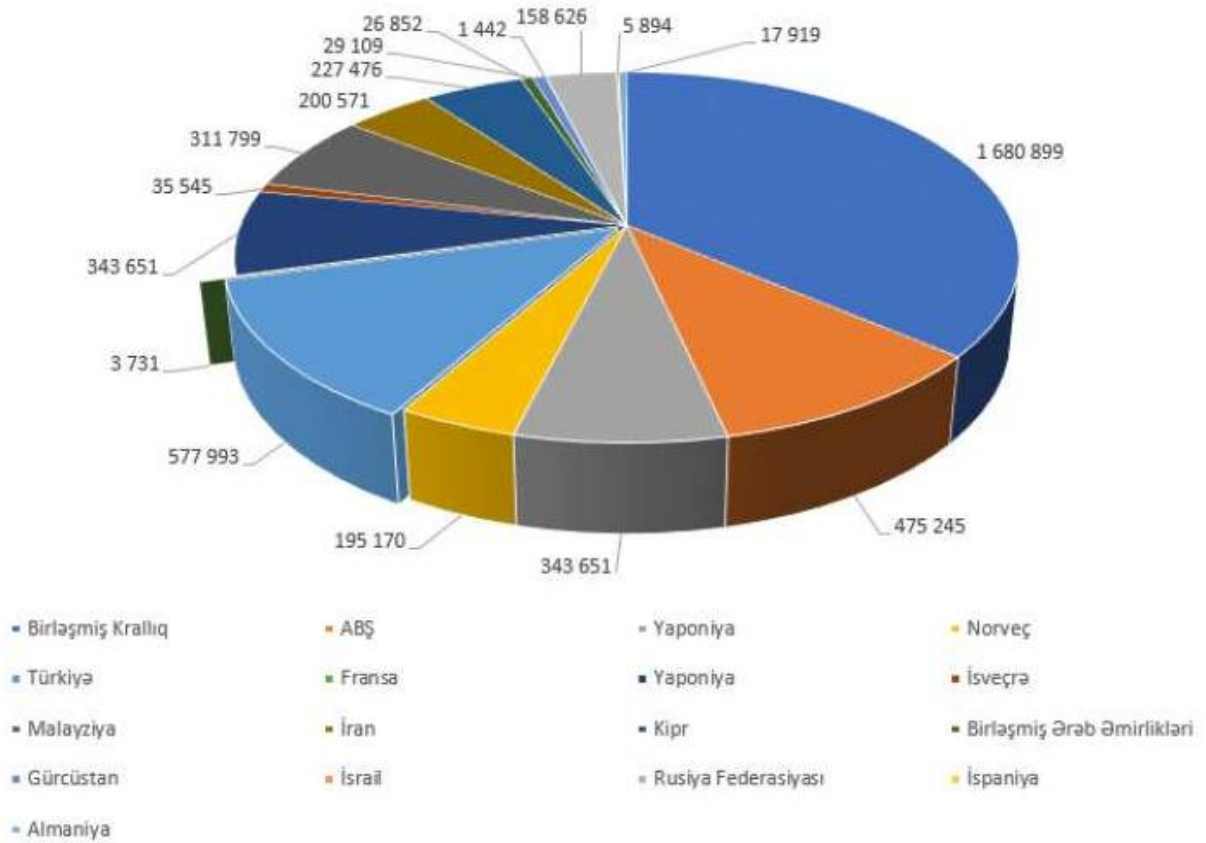
- ölkədə müvafiq investisiya və innovasiya infrastrukturunun zəif inkişafı;
- Qeyri-adekvat iqtisadi və maliyyə sabitliyi;
- Ölkədə ticarətin və sahibkarlığın inkişafı strategiyalarının olmaması;
- vergi qanunvericiliyinin mürəkkəbliyi və stimulların olmaması;
- İntestisiya planı natamamdır və sektorun problemlərinin həlli yollarını, planlaşdırma strategiyalarını özündə əks etdirmir;
- İntestisiyaların qeyri-adekvat idarə edilməsi və həyata keçirilməsi;
- Regionda investisiya-innovasiya fəaliyyətinin prioritetlərinin olmaması və qarışıqlıq;
- İntestisiya bazarının iştirakçıları arasında zəif əlaqələr və əlaqələr, bazar təsirinin olmaması və s.

Bundan əlavə, son illərdə ölkənin iqtisadi artım potensialından tam istifadə olunması və neftdən asılılığın azaldılması istiqamətində həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlərdən biri də xarici investisiyaların cəlb edilməsinin stimullaşdırılması və onun cəlb edilməsinin gücləndirilməsi üçün investisiya mühiti ilə bağlıdır.

İntestisiya firmalarının (başqa sözlə, xarici bankların) qarşılıqlı əlaqəsi və əməkdaşlığı uzunmüddətli sabit münasibətlərə və hüquqi bazaya əsaslanmalıdır. Bank sektoruna sərmayə qoyan firmaların fəaliyyəti ilə bağlı normativ hüquqi bazanın əsas elementləri bank strukturunda və davranışında beynəlxalq standartların nəzərə alınması, bankın maliyyə sabitliyi standartlarına riayət edilməsi, bankın şaxələndirilməsi üzrə kreditləşdirmə siyasəti və komissiyalardan səmərəli istifadə edilməsidir.

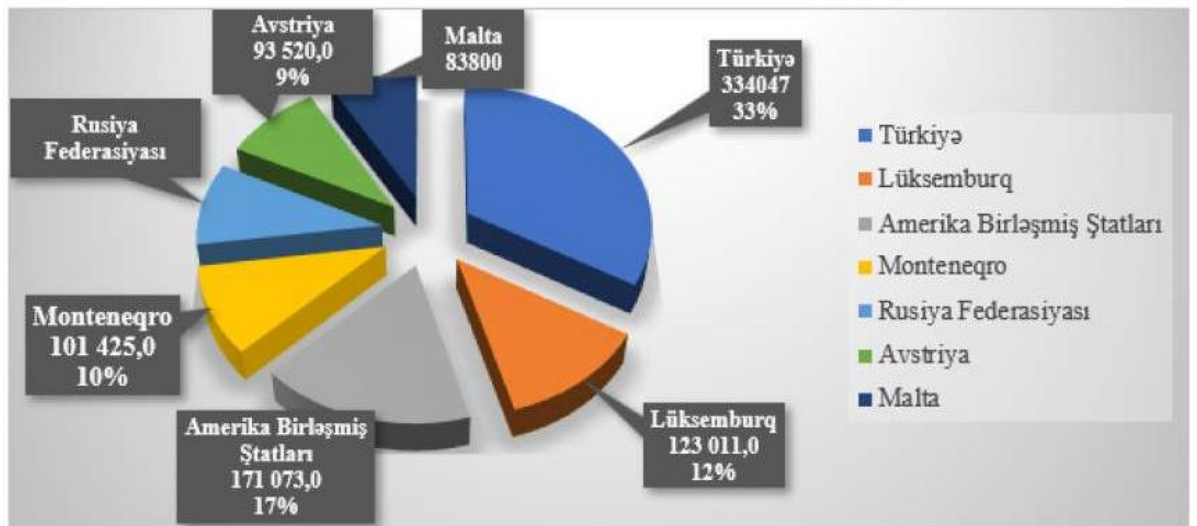
Xarici valyutanın milli banklarda fəal iştirakı kommersion banklarının səmərəliliyini və ümumi xərclərini artırmaqla mövcud bank kanallarının modernləşdirilməsini gücləndirir. Bu proseslərdə milli qanunvericilik və tənzimləyici rollar beynəlxalq bank sistemi ilə qarşılıqlı əlaqədə olur və milli tənzimləmə tələbləri nəzərə alınmaqla yerli və xarici bankların fəal iştirakı təşviq edilməlidir. Bu fəaliyyətlərin qlobal xarakter daşması xarici investisiyaların ölkə üzrə bölgüsündə özünü göstərir.

Qrafik 1: 2020-ci ildə xarici investisiyaların ölkələr üzrə bölünməsi (min manatla)

Mənbə: Araşdırmalar nəticəsində müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qrafik 2: Azərbaycanın 2020-ci ildə xarici ölkələrə qoyduğu investisiyaların ölkələr üzrə bölünməsi (min dollarla)

Mənbə: Araşdırmalar nəticəsində müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Statistik məlumatlardan da göründüyü kimi, XBI daxilolmaları ilə yanaşı Azərbaycan da XBI-də maraqlıdır və bu tendensiya ildən-ilə artır. Aydındır ki, xarici sərmayəmiz sonda mənfəət şəklində qayıdacaq.

Fikrimcə, xarici investisiyalar iqtisadi artım üçün mühüm amildir, lakin indiki inkişaf mərhələsində xarici investisiyaların cəlb edilməsini çətinləşdirən bəzi problemlər var. Investisiya üçün əlverişli mühitin yaradılması, xarici investorların Azərbaycan iqtisadiyyatına cəlb edilməsi kimi müəyyən edilmiş problemlərin həlli iqtisadi artımın təmin edilməsi üçün əsas olmalıdır.

Azərbaycanda ixracın hazırkı vəziyyəti enerji sektorundan daha əlverişlidir. Bu sektorda xarici investisiyalar yüksəkdir və bu tendensiya davam edir. Eyni zamanda, ölkənin müxtəlif bölgələrində əlavə dəyərdə xarici investisiyaların rolu çox kiçikdir və hökumətimiz bu prosesi sürətləndirmək üçün böyük və əhəmiyyətli islahatlar aparmalıdır.

Bundan əlavə, bank qaydalarına əməl olunmasını təmin etmək üçün bank nəzarəti sistemi gücləndirilir. Fikrimcə, valyutanı qəbul edən ölkənin mərkəzi bankı və kommersiya bankları xarici investorları seçərkən çox diqqətli olmalıdırlar ki, valyutanın cəlbediciliyini təmin etsinlər və ondan istifadə ilə bağlı riskləri minimuma endirsinlər. Yerli banklar qabaqcıl informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə bank xidmətlərinin genişləndirilməsində və onların xarici banklara cəlb edilməsində maraqlı olmalıdırlar. Xarici valyutanın iqtisadiyyatda iştirakını, pul köçürmələrini və qorunmasını artırmaq üçün aşağıdakılara diqqət yetirmək məqsəduyğundur.

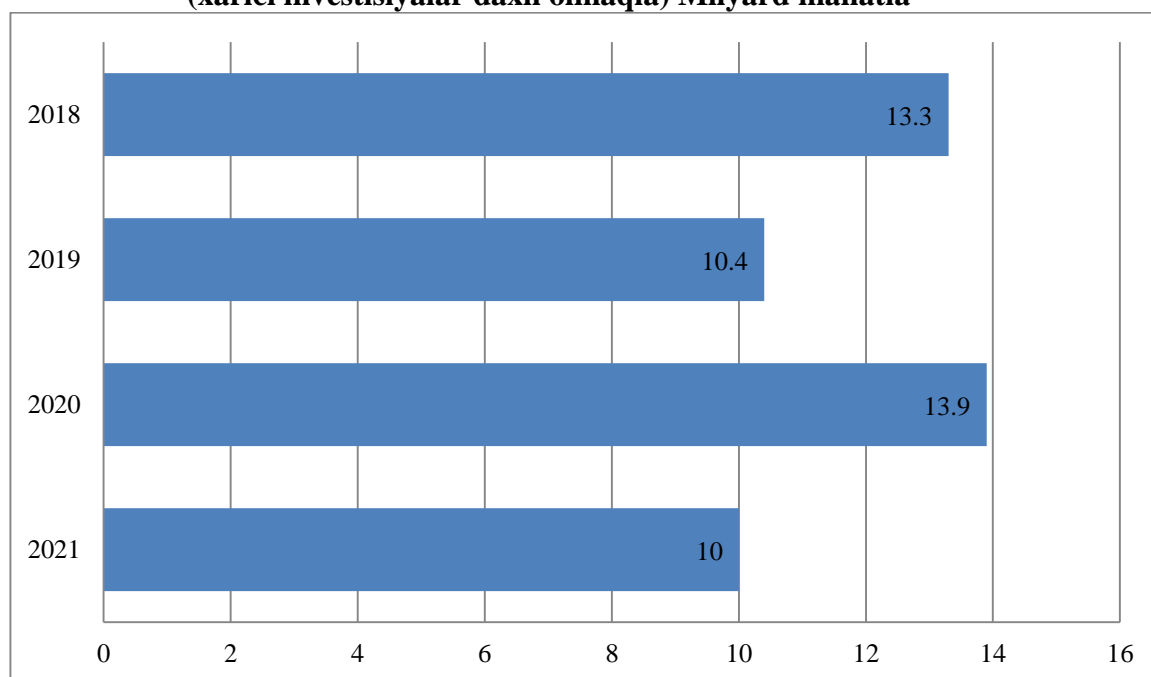
Bank məhsul və xidmətlərinin xüsusi əsaslarla lisenziyalaşdırılması;

Bank sektorunda valyuta məzənnələrini izləmək və hesabat vermək üçün bank sistemini təkmilləşdirin. Nəticədə, gələcəkdə özünü tənzimləmə orqanları birliklər yarada və ya əksinə, bank sektorunda müxtəlif ekspertiza sahələrini müəyyən edə bilərlər.

2.2. Azərbaycan iqtisadiyyatına qoyulan xarici investisiyaların vəziyyəti

Azərbaycan iqtisadiyyatına qoyulan kapitalın həcmi qlobal maliyyə böhranından əvvəl bütün mənbələrdən 2010-cu ildə iqtisadiyyata qoyulan kapitalın həcmindən əsasən çox idi. Böhrandan əvvəlki dövrdə, ABŞ və Avropada bank uğursuzluqları, qlobal maliyyə bazarlarında qeyri-müəyyənlik, mərkəzi maliyyə institutlarının çöküşü və s. Bu amillər bütün dünyada investisiyaların azalmasına səbəb olub. Bu da öz növbəsində qlobal iqtisadi artımı ləngitdi. Axı Azərbaycan iqtisadiyyatına investisiyalar səngiyib, lakin kəskin şəkildə deyil. Belə ki, böhran ili olan 2008-ci ildə Azərbaycan iqtisadiyyatına bütün mənbələrdən 13,3 milyard manat və ya 2,2 milyard 16,2 milyard manat vəsait daxil olmuş, 2007-ci illə müqayisədə xaxa la əvvəlki ildən 28 faiz artmışdır. Lakin bu artım əsasən daxili investisiya hesabınadır. 2008-ci ildə ölkəyə investisiya qoyuluşu 3,1 milyard manat və ya 4 milyard ABŞ dolları artmışdır. Bu, neft sənayesinə yatırılan xarici sərmayənin 1 milyarda qədər azalması ilə bağlıdır.

Diaqram 1: 2018-2021-ci illər üzrə Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilən investisiyalar (xarici investisiyalar daxil olmaqla) Milyard manatla

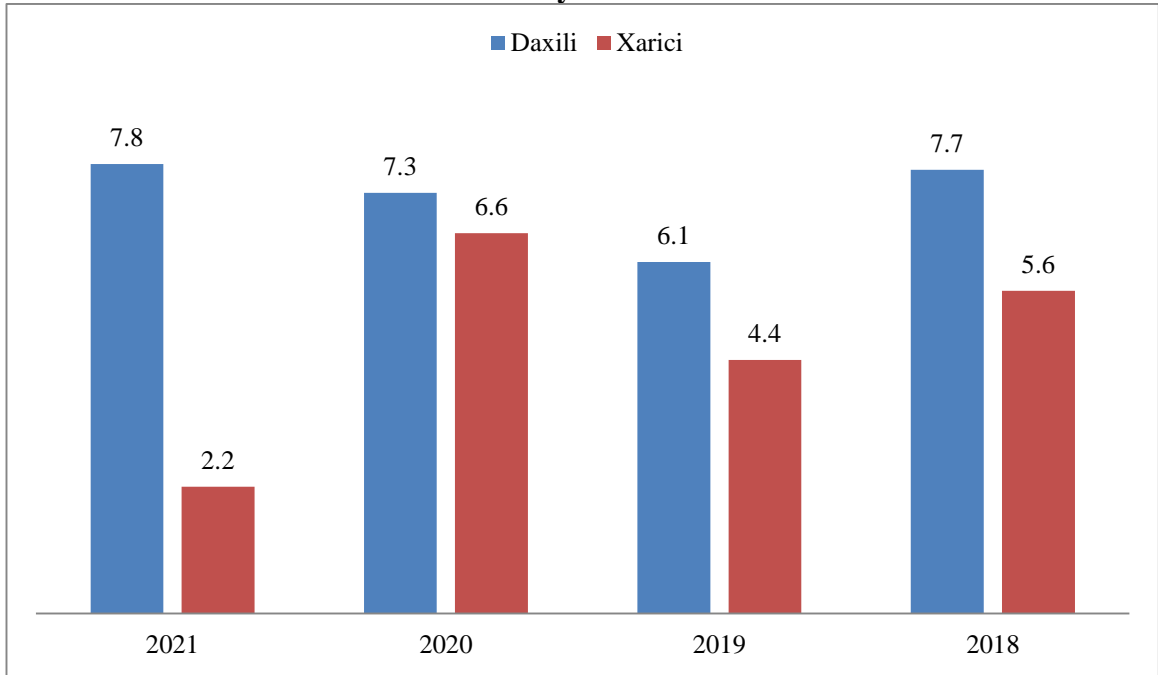

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/finance/>

Statistika göstərir ki, 2021-ci ildə daxili investisiyaların səviyyəsi 2019-cu ildə daxili iqtisadiyyata qoyulan investisiyaların səviyyəsinə bərabərdir. Təkcə 2019-cu

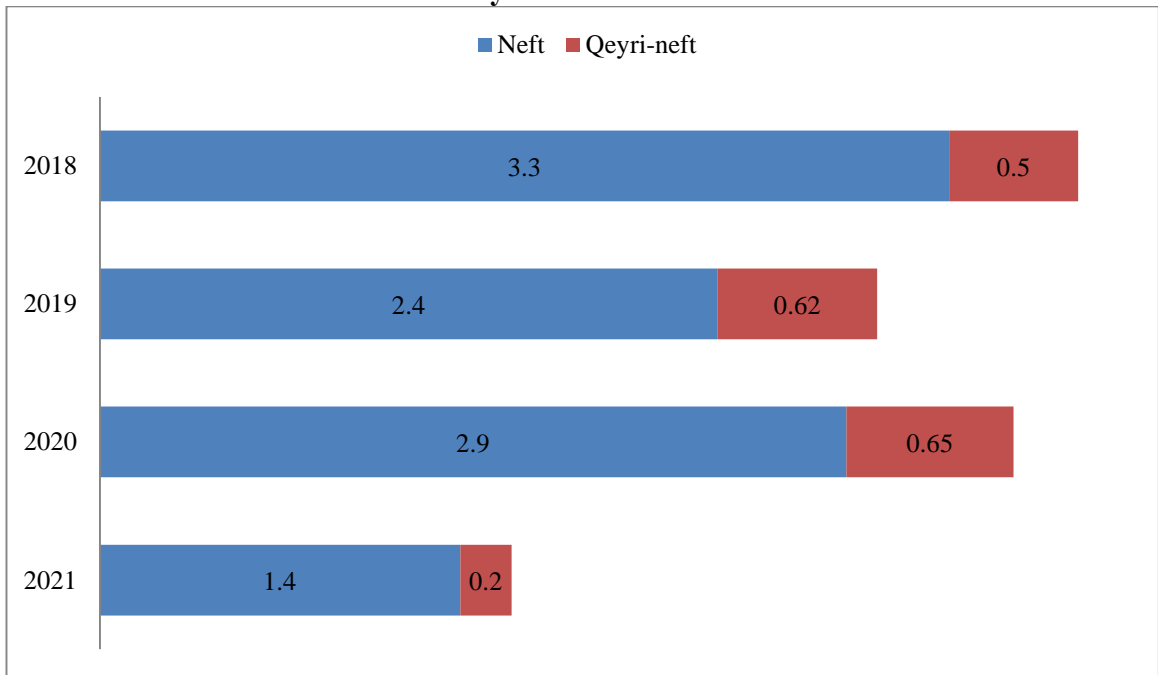
ildə investisiya nisbəti illər ərzində azalıb. Bunun əsas səbəbləri qlobal iqtisadi böhran və neft sənayesinə xarici investisiyaların azalmasıdır. Bu həm də daxili və xarici investisiyaların azalması ilə bağlıdır.

Diaqram 2: 2018-2021-ci illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilmiş investisiyaların strukturu Milyard manatla

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/finance/>

Diaqram 3: 2018-2021-ci illərdə neft və qeyri-neft sektorlarına yönəldilmiş birbaşa investisiyaların strukturu

Mənbə: İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, 2021, materiallar əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

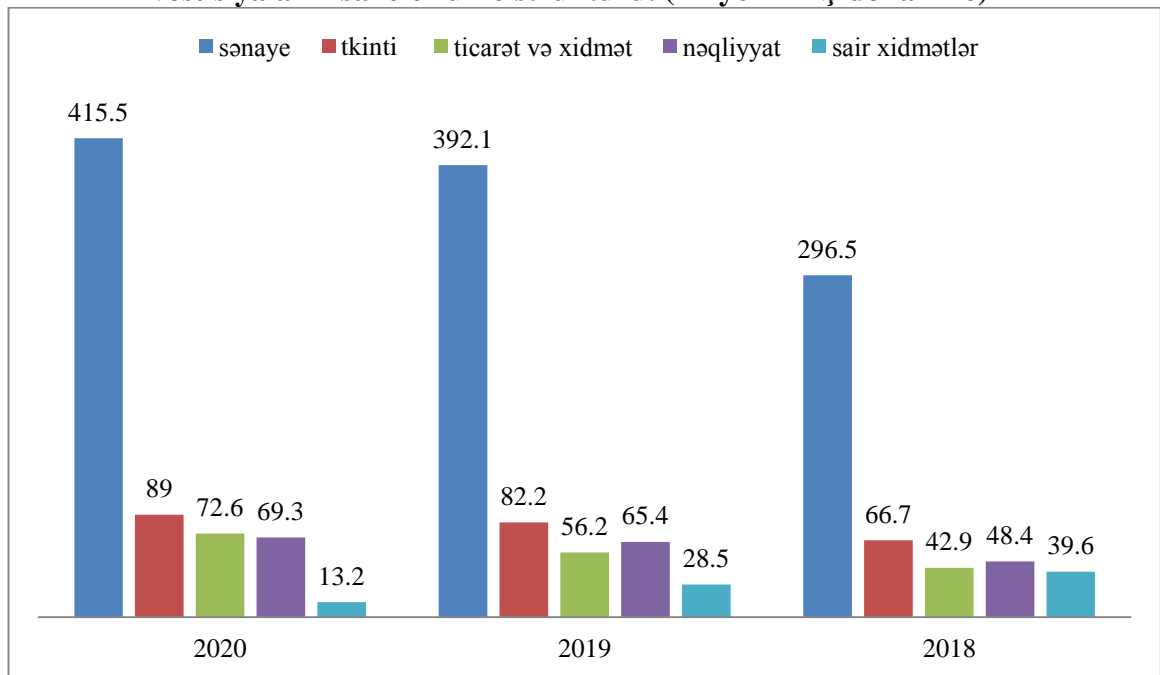
Statistik məlumatlardan da görüldüyü kimi, birbaşa xarici investisiyaların səviyyəsində neft sektoruna investisiyalar üstünlük təşkil edir. 2019-cu illə müqayisədə neft sektoruna investisiyalar 900 milyon dollar və ya 27% azalıb.

2020-ci ildə təkcə neft sektoruna yatırılan investisiyaların həcmi 2019-cu ildəki ümumi investisiyaya bərabərdir. 2021-ci ildə qeyri-neft investisiyaları ümumi investisiyanın 12%-ni təşkil edir. 2020-ci ildə bu rəqəm 18% təşkil edir. Bununla belə, 2019-cu ildə qeyri-neft investisiyaları ümumi investisiyaların 20%-ni təşkil edib. Görüldüyü kimi, qeyri-neft investisiyalarının payı ildən-ilə azalmaqda davam edir.

Kənd təsərrüfatına heç bir investisiya qoyulmayıb.

Xarici sərmayələrin əksəriyyəti sənaye mərkəzlidir, çünki pulun yarısından çoxu neft sektoru ilə əlaqəli olan mədənçixarma sahəsinə yönəldilmişdir.

Diaqram 4: 2018-2020-ci illər üzrə Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilmiş birbaşa xarici investisiyaların sahələr üzrə strukturu. (milyon ABŞ dolları ilə)

Mənbə: İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, 2021, materiallar əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

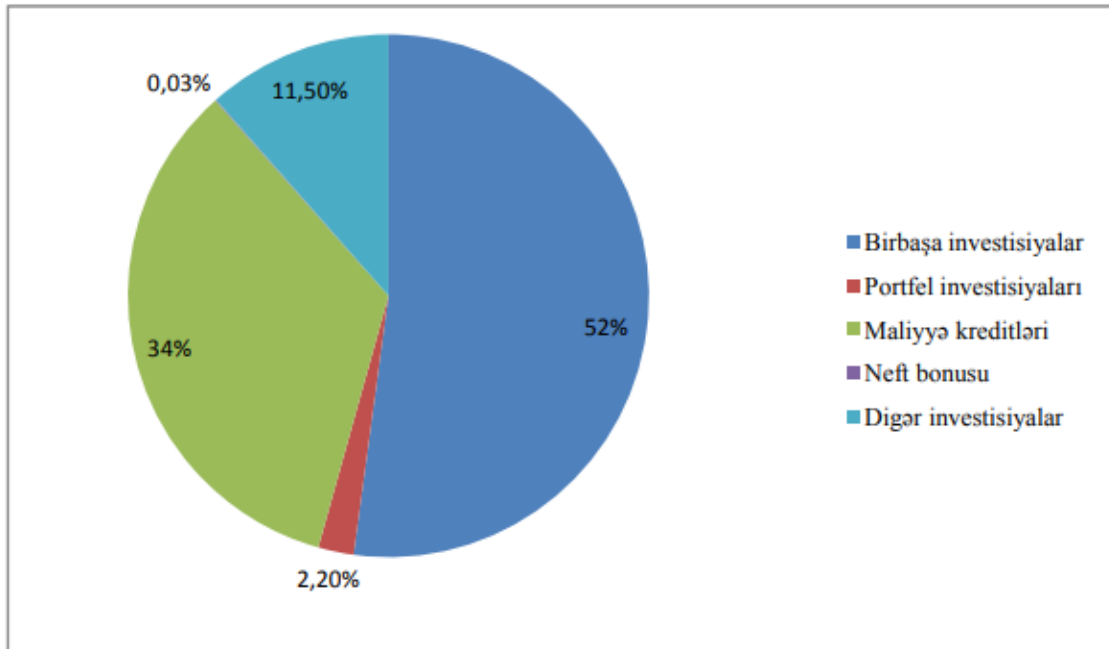
Statistik məlumatlardan da görüldüyü kimi, XBI əksər sahələrdə cəmləşmişdir. Sənaye kapitalı ilə digər investisiyalara qoyulan kapitalın miqdarında əhəmiyyətli fərq var, bu fərq sənayedən asılı olaraq 4-31 dəfə arasındadır. Diaqrama baxsanız görə bilərsiniz ki, diaqramda kənd təsərrüfatı qeyd olunmayıb. Təəssüf ki, o vaxt heç bir xarici investor kənd təsərrüfatına investisiya qoymadı. Lakin xarici

investisiyalara ən çox ehtiyacı olan bu sahədir. Xarici investorların kənd təsərrüfatına sərmayə qoyması da bu sektora yeni texnologiyanın daxil olmasını asanlaşdırmaqla məşğulluğu artırmağa imkan verir. Nəticədə kənd təsərrüfatının ÜDM-də payı 5-6 faiz arasında dəyişir ki, bu da əhalinin 40 faizinin məşğul olduğu ərazi üçün çox kiçik rəqəmdir.

Xarici investisiyaların növləri

Xarici investisiyaların modelində investisiya növündən asılı olaraq birbaşa xarici investisiyalar üstünlük təşkil edir. Beləliklə, ümumi investisiyanın yarıdan çoxu birbaşa investisiyalardır.

Diagram 5: Xarici investisiyaların investisiya növləri üzrə strukturu. (faizlə)

Mənbə: İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, 2021, materiallar əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

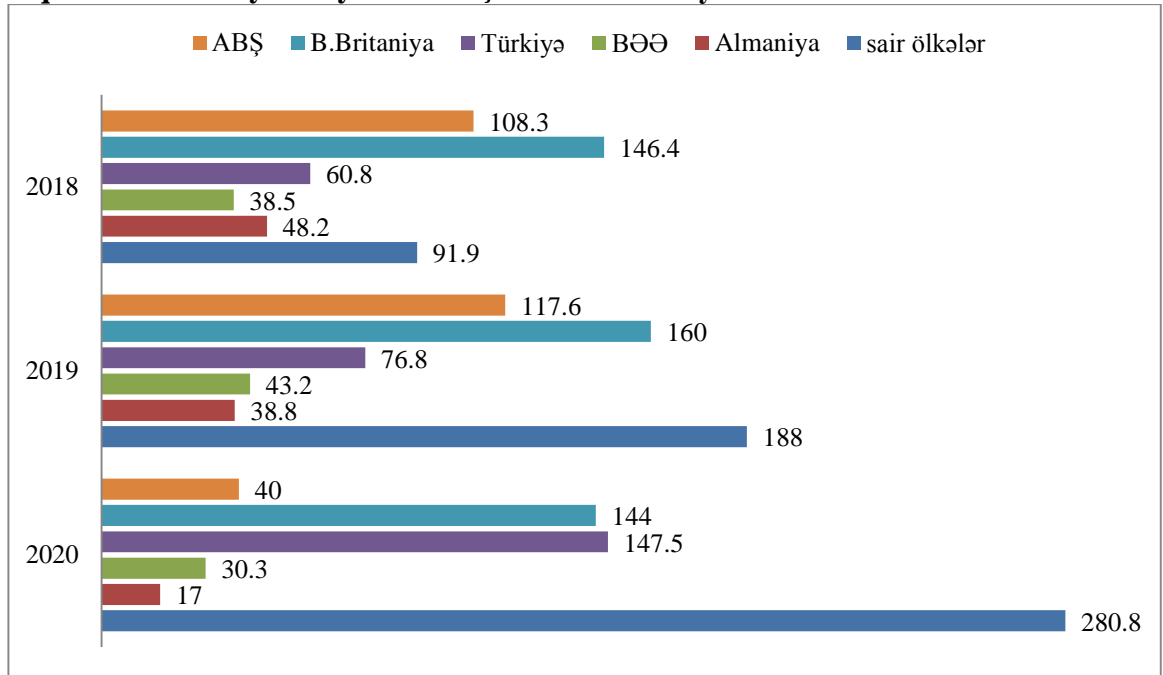
Statistik nöqtəyi-nəzərdən xarici investisiya siyasətinin əsas diqqəti birbaşa investisiya və investisiyaya yönəldilir. Onların hamısı investisiyanın 86%-ni təşkil edir. Ümumi investisiyanın yalnız 2,2%-i, əsasən qiymətli kağızlar bazarının zəif böyüməsi səbəbindən istiqrazlara aiddir. Xarici təcrübə göstərdi ki, daxili sərmayələri cəlb etməyin ən asan yolu kapital qoyuluşudur. Bu, həm də ölkənin xarici dünyaya açıq olmasının və ölkə iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatı ilə nə dərəcədə inteqrasiyalı olmasının göstəricisidir. Azərbaycanda bu sektorun inkişafının əsas səbəbləri şirkətlərin korporativ idarəetmə standartlarını tətbiq

etməməsi, beynəlxalq mühasibat standartlarına əməl etməməsi, həmçinin səhmdarlara dividendlərin verilməsində problemlərdir.

Azərbaycanın əsas investor ölkələri

Ölkələr baxımından Azərbaycanda ən böyük investorlar əsasən ABŞ, Böyük Britaniya, Türkiyə və Qərbi Avropa ölkələridir.

Diaqram 6: Azərbaycana yönəldilmiş xarici investisiyaların ölkələr üzrə strukturu

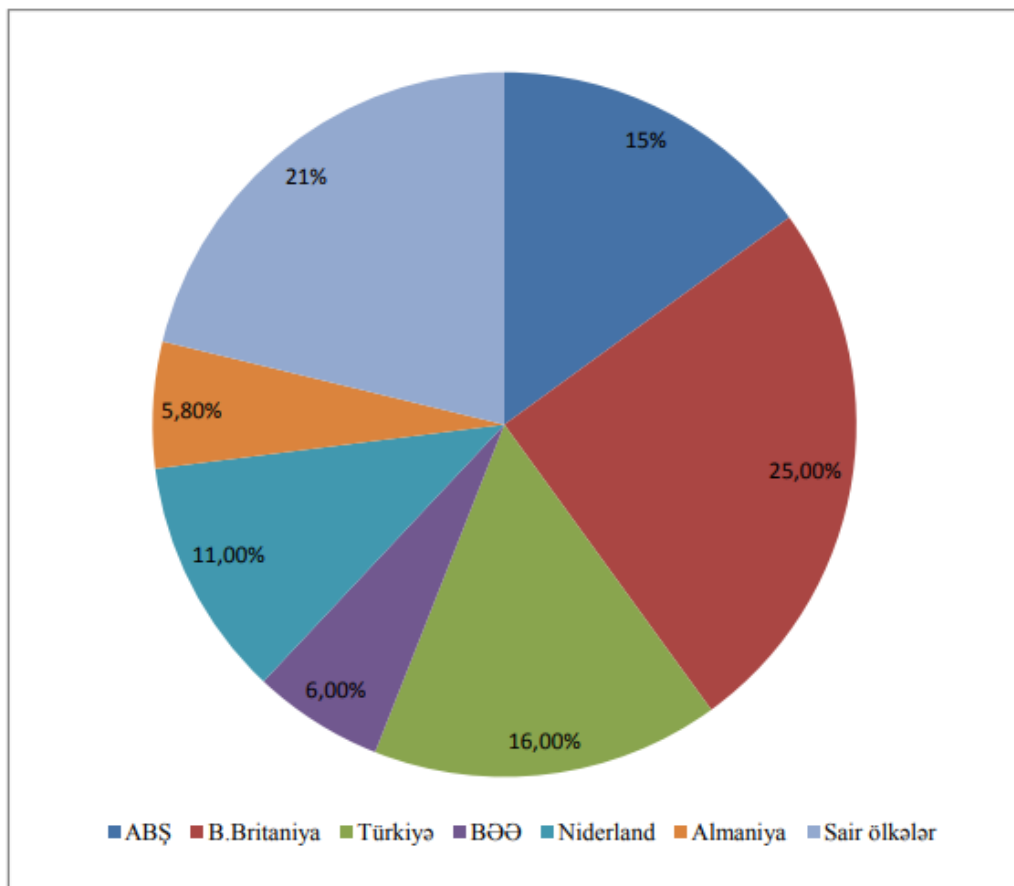

Mənbə: İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, 2021, materiallar əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Statistik məlumatlardan da görüldüyü kimi, 2018-2020-ci illər arasında Azərbaycanda əsas investorlar Böyük Britaniya, Türkiyə və Hollandiya dövlətləridir. Qeyd edildiyi kimi, bu, BP, BOTAŞ, Turkish Petroleum və digər şirkətlərin Azərbaycanın neft sektorundakı fəaliyyəti ilə bağlıdır.

Azərbaycan iqtisadiyyatına qoyulan investisiyaların həcmi ildən-ilə artsa da, bu investisiyaların iqtisadiyyata real təsiri dərk olunmayıb. Daxili investisiyaların dəyərində nəzarətin olmaması gəlirin ən böyük hissəsini təşkil edir. Bu pulların çoxu korrupsiya tələsinə düşüb. Neft sənayesinə sərmayə qoyuluşu da böyükdür. Rəsmi rəqəmlərə görə, son üç ildə ümumi investisiyanın 48-50 faizi neft sənayesinə yönəlib.

Diaqram 7: 2018-2020-ci illərdə Azərbaycana qoyulmuş investisiyalarda xarici ölkələrin payı

Mənbə: İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, 2020, materiallar əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Xarici investisiyaların qeyri-neft sektorunda üstünlük təşkil etməsi Azərbaycanın qeyri-neft sektorunun cəlbediciliyini əks etdirir. Bu onu göstərir ki, Azərbaycanda biznes mühitinin yaxşılaşdırılması üçün hələ çox işlər görülməlidir. Birincisi, mülkiyyət hüquqlarının həyata keçirilməməsi, müstəqil məhkəmə sistemi, kiçik və orta sahibkarlığın alternativ resurslara çıxış imkanlarının genişləndirilməsi kimi sahələrdə islahatlar həyata keçirilməlidir.

İnvestisiya proqramlarına xarici investisiyaların həcmünün artırılmasında vergi güzəştləri və azad ticarət zonasının yaradılması da mühüm amillərdəndir. Dəfələrlə ticarət məntəqələrinin yaradılması məsələsi qaldırılsa da, bu istiqamətdə heç bir irəliləyiş yoxdur. Xüsusi İqtisadi Zonalar Aktı 2009-cu ildə qəbul edilsə də, indiyədək belə zona yaradılmayıb.

Ölkənin qeyri-neft sektoruna xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün ÜTT-yə üzvlük məsələsi də həll edilməlidir. Azərbaycanın ən yaxın qonşularının demək olar

ki, hamısı bu təşkilatın üzvüdür. Bu, Azərbaycanın bu ölkələrlə gələcək iqtisadi əlaqələrinə təsir edəcək. Azərbaycanın ÜTT-dən çıxması investorların qeyri-neft sektoruna marağını da azaldır. Çünki ÜTT-yə üzvlük həm də xarici investorların faydalanmaq istədiyi ölkə iqtisadiyyatının bir çox sahələrində liberallaşma və islahatlar deməkdir.

Üstəlik, qeyri-neft sektoruna investisiya cəlb etmək neft sektorundan daha çətindir. Çünki, ilk növbədə, neft sənayesi digər sektorlarda çalışan investorlarla müqayisədə iqtisadi cəhətdən zəifdir və onlar da yüksək gəlirli təhlükəsiz ölkələrə sərmayə qoymağa hazırdırlar. Bu kontekstdə gələcəkdə ölkəyə daxili investisiyaların cəlb edilməsində Azərbaycanın qarşısında duran əsas vəzifə islahatların həyata keçirilməsidir.

2.3. Azərbaycan ərazilərinə Ermənistan işğalından dəyən zərərlər və onların alınması yolları

Alınmazdan əvvəl sənaye milli iqtisadiyyatda mühüm rol oynayırdı. Burada yeyinti, yüngül və infrastruktur sənayesi inkişaf edib. İntensiv kənd təsərrüfatı və zəngin yerli təbii ehtiyatlar regionunda bu icmaların inkişafına müsbət təsir göstərmişdir. İşğal olunmuş ərazilərdə ən güclü sənaye sahələri neft və pendir, spirt və deməli, yerli əhalinin ərzaqla təmin olunmasında mühüm rol oynayan yüngül sənaye sahələri idi. Dağlıq Qarabağın sənaye strukturuna və inkişaf səviyyəsinə görə Azərbaycan keçmiş Sovet İttifaqının iqtisadi zonaları arasında Abşeron, Gəncə-Qazax və Naxçıvan MR-dən sonra dördüncü yerdədir. Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin tərkibinə işğal olunmuş ərazilərin sənaye potensialı daxil idi. Bölgədə ən çox fabrik və tikinti şirkətləri var idi. İşğal olunmuş ərazilər ümumi sənaye istehsalının 40%-ə qədərini, əsas fondların 18,7%-i yerli və sənaye istehsalının 5%-i, mövcud aktivlərin 41%-i Füzuli və Ağdam rayonlarının payına düşüb.

İşğal altında olan Cənubi Qarabağ ərazisi Azərbaycanın ən böyük kənd təsərrüfatı ərazisidir. Aşağı Qafqazın münbit düzənlikləri və aran düzənlikləri və açıq axarları ilə işğalı əkinçiliyin və heyvandarlığın inkişafı üçün geniş imkanlar yaradır. Kənd təsərrüfatı səviyyəsində taxılçılıq, heyvandarlıq, paxlaçılıq,

tütünçülük, kartofçuluq, pambıqçılıq, ət-süd və xüsusilə qoyunçuluq üstünlük təşkil edir. Yuxarı Qarabağda qədim üzüm bağları üçün

70-ci illərdən sonra buna daha çox diqqət yetirildi. Üzümçülüğün və şərabçılığın inkişafı ilə bağlı ən müasir avadanlıqlara və şərabçılıq obyektlərinə malik iri ixtisaslaşdırılmış sovxozlar yaradılmışdır. Tütünçülük regionunda yeni sahələrdən biridir.

Ermənilərin işğalı nəticəsində rayonda fəaliyyət göstərən bir çox kənd təsərrüfatı təşkilatları, o cümlədən kolxozlar, sovxozlar, təsərrüfat kooperativləri və kənd təsərrüfatı müəssisələri fəaliyyətini dayandırılıb. Belə ki, 1988-ci ildən indiyədək işğal olunmuş ərazilərdən 311 kənd təsərrüfatı müəssisəsi, o cümlədən müasir texnika ilə yaradılan 145 yeni üzüm bağı və üzüm bağı, o cümlədən məşhur tamcinsli atlar yetişdirilən Ağadam At Sovxozu, 319 Kolxoz və 92 Sovxoz çıxarılıb. Ermənilər tərəfindən məhv edildi.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının və texnologiyasının əsasını təşkil edən və mövcud qiymətlərlə fermerlər tərəfindən alın bilməyən 1365 yük maşını və 3425 müxtəlif kombayn və traktor, taxıl və pambıqyığan kombaynlar və s. Onu çıxarmaq mümkün olmadığı üçün işğal olunmuş ərazilərdə qaldı.

Cədvəl 6: İşğal olunmuş rayonların kənd təsərrüfatı müəssisələri və onların texnikası (1988-ci il məlumatı)

s/s	İşğal olunmuş rayonlar	Kənd təsərrüfatı müəssisələri	Sovxozlar	Kolxozlar	Təsərrüfatlar arasında müəssisələr	Avto - nəqliyyat	Traktorlar
1	DQMV	99	43	49	7	800	2254
2	Laçın	30	28	-	2	60	70
3	Kəlbəcər	37	4	30	3	28	32
4	Ağdam	34	1	10	6	257	392
5	Füzuli	44	25	15	4	94	265
6	Cəbrayıl	24	7	14	3	77	145
7	Qubadlı	25	10	12	3	-	109
8	Zəngilan	18	10	5	3	49	158
Cəmi:		311	145	135	31	1365	3425

Mənbə: <https://ikisahil.az/post/280790-ölkəmizdə-xarici-investisiyaların-qorunması-bizim-ölkəmiz>

Azərbaycanın yay quşlarının 70%-i işğal olunmuş ərazilərdə yaşayır. Ərazi bütövlüyü baxımından Azərbaycanın ÜDM-də kənd təsərrüfatının ən böyük payı vardır. O zaman Qarabağ və ətraf rayonlar əkinçilik, bitkiçilik və heyvandarlıq

baxımından daha məhsuldar olmağın əsas səbəbi idi. Ermənistanın işğalı Azərbaycanın ümumi milli gəlirinə də mənfi təsir göstərmiş. Torpaqdan əvvəl kənd təsərrüfatı ÜDM-in 20 faizini təşkil edirdisə, indi 5,3 faizə düşüb. Bunun əsas səbəblərindən biri Azərbaycanın aqrar sektorunun məhsuldar və rəqabətə davamlı məhsullar əldə etməsi ilə bağlı zəifləməsidir.

İşğal etdiyimiz ərazilər də banan əkilən ərazilər idi. Ağdamda ipəkqurdu yetişdirmək potensialı çox idi və biz layihənin əhatə dairəsinə görə bu potensialı itirdik. Şəki İpək Şirkəti həm Şəki, həm də Qarabağ millilərinin emalı ilə məşğul olurdu. Ağdamın alınması bu nəhəng tikinti zavodunu bağladı, eləcə də ölkənin digər yerlərində işsizliyi artırdı.

Qeyd edək ki, işğal altında olan ərazilər əsasən təpə və aran ərazilərindən ibarət olduğundan bu ərazilər üçün ən məhsuldar olmayan məhsul dənlili bitkilərdir. Bu vilayətin orta illik istehsal gücü 700 min ton ərzaq taxılıdır ki, bu da indiki qiymətlərlə daha məhsuldar və gəlirli növlərin becərilməsi üçün 200 milyon dəqiqədir.

Bizim nəhəng milli bioloji iqlim potensialımız var ki, bu da kənd təsərrüfatında istifadə olunan aqroiqlim göstərici resursları olan ümumi günəş radiasiyası, fotoaktiv radiasiya, günəş işığı saatlarının sayı, havaların yüksəlişində atmosfer rütubəti və istilik resursları baxımından kənd təsərrüfatında çox mühümdür. . .

10 noyabr 2020-ci il tarixindən etibarən Azərbaycan həyatının yeni mərhələsinə qədəm qoyur. Bəyannamənin imzalanmasından dərhal sonra Prezident General İlham Əliyevin işğaldan azad edilmiş torpaqlarımıza səfəri Azərbaycanın hərbi-siyasi qələbəsini dünyaya nümayiş etdirən böyük dönüşün başlanğıcı kimi qiymətləndirildi. Ötən il milli prioritetlərin icrası, iqtisadi rayonların strukturunun yenidən qurulması, abadlıq və boş torpaqlarda tikinti işlərinin sürətləndirilməsinə dair sərəncamlar 30 ildə torpaq həsrətində olan soydaşlarımızda inam yaradıb. , Tezliklə evə qayıdacaq. İqtisadi zonaların yenidən bölüşdürülməsinə uyğun olaraq 14 iqtisadi zona formalaşdırılıb. Biz azad ərazinin aktivlərini bilirik. Bütövlükdə kənd təsərrüfatının həm ənənəvi, həm də qeyri-neft sektorlarında inkişaf imkanları mövcuddur. Sərbəst zonalarımızın hazırkı imkanlarını, xammal və təbii sərvətlərini,

münbit torpaq ehtiyatlarını nəzərə alsaq, bərpa mərhələsindən sonra bu sahələrdə istehsalın çoxalacağını gözləmək olar. Burada məqsəd kənd təsərrüfatı sahəsini inkişaf etdirməkdir. Birləşmədən əvvəl Ficili, Qabriel və Cəngilan əraziləri böyük kənd təsərrüfatı və sənaye potensialına malik idi. Bu arada Qubdalı, Ağam, Kəlbazar və Laçın rayonlarında münbit torpaqlar var. Bu torpaqların məhsuldarlığının bərpasına əsaslanaraq, ölkəmizin ərzaq təhlükəsizliyinə böyük töhfələr verəcəklər.

Qeyd edək ki, Azərbaycanda meşələrin 25 faizi boş torpaqlardır. Su anbarlarımızın təxminən yarısı həmin ərazidədir. Müstəqil ərazilərimizdə memarlığın bərpası, kənd təsərrüfatı və sənaye obyektlərinin dirçəldilməsi yeni iş yerlərinin açılmasına səbəb olacaqdır. Bir sözlə, bizim torpaqlarda onların tarixi xalqının intibah dövrü var. Qələbəmizdən sonra həmin ərazilərdə infrastrukturun qurulmasına xüsusi diqqət yetirilməsi səbəbsiz deyil. Yol-nəqliyyat infrastrukturunun bərpası, elektrik və qaz kəmərlərinin çəkilməsi, bu ərazilərin “yaşıl enerji” ərazilərinə çevrilməsi üzrə missiyalar və s. Prezident İlham Əliyev müstəqil Qarabağı və Şərqi Zəngilanu qeyri-enerji bölgəsi elan edib. Sərbəst buraxılan ərazinin sertifikatlaşdırılmış yaşayış qabiliyyəti 7,200 MVt günəş və 2,000 MVt küləkdir. Həmin iclasda artıq təmir və tikinti işlərinə başlanıldığı bildirilmişdi. Yalnız öz iqtisadiyyatına arxalanan Azərbaycan əvvəldən yeni şəhərlər, kəndlər salır. Ötən il dövlət büdcəsindən bu məqsədlər üçün 1,3 milyard manat vəsait ayrılıb (<https://ikisahil.az/post/280790-ölkəmizdə-xarici-investisiyaların-qorunması-bizim-ölkəmiz>).

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, son 18 ildə Azərbaycan iqtisadiyyatında sürətli iqtisadi artım müşahidə olunub, ÜDM 3 dəfə artıb. Aparılan hərtərəfli islahatlar sayəsində Azərbaycanda əlverişli investisiya mühiti formalaşib. Dünya Bankının “Doing Business” hesabatında Azərbaycan 190 ölkə arasında 28-ci yerdədir. Azərbaycanın dəqiqləşdirilmiş valyuta ehtiyatları xarici borcundan altı dəfə çoxdur. Azərbaycanın xarici borcu ÜDM-in 17,3 faizini təşkil edir. 2030-cu ilin sonuna qədər bu rəqəmin 10 faiz azalacağı proqnozlaşdırılır.

Məqsədlərimiz yenidən bölüşdürmə yolu ilə iqtisadi sektorların potensialının optimallaşdırılmasına əsaslanır. 2030-cu ilə qədər dövr üçün milli prioritetlərdən əvvəl “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyası həyata keçirilib. Bu

baxışın məqsədi Azərbaycanı inkişaf etmiş ölkə kimi görmək, onu yüksək gəlirli ölkəyə çevirmək və ÜDM-in ikiqat artımına nail olmaqdır. Bu bir həqiqətdir ki, hər sahədə zəngin təcrübəyə malik nümunəvi ölkəmiz qabaqcıl dövlətlərdən biridir. Ölkəmiz yeni iqtisadi və sosial inkişaf modelləri ilə qarşıya yeni hədəflər qoyub. Ölkəmizin hazırkı iqtisadi vəziyyəti beynəlxalq təşkilatlar və şirkətlər tərəfindən bəyənilir. Yanvarın 27-də Avrasiya Tərəfdaşlığı və Konstitusiyə Araşdırmaları Fondunun birgə həyata keçirdiyi Avropa İttifaqı tərəfindən maliyyələşdirilən “Aqrivision” layihəsi çərçivəsində Aqri-Turizm İnvestisiya Forumu keçiriləcək.

Avropa İttifaqı Şurasının Azərbaycandakı nümayəndəliyindən verilən məlumata görə, görüşün əsas məqsədi Lənkəran-Astara İqtisadi Zonasında fermerlər və xidmət təminatçıları üçün turizmin inkişafı strategiyaları və biznes planlarını ölkəyə və özəl investorlara təqdim etmək üçün platforma rolunu oynamaqdır.

Göründüyü kimi, ölkəmizdə əlverişli investisiya mühiti mövcuddur, iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsi üçün yeni imkanlar yaranır. (<https://ikisahil.az/post/280790-olkemizde-xarici-investisiyalarin-qorunmasi-en-yukse-seviyyededir>).

III FƏSİL. AZƏRBAYCANIN İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ RAYONLARINA XARİCİ İNVESTİSİYALARIN YÖNƏLDİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Xarici investisiyaların işğaldan azad olunmuş rayonların sənaye sektoruna yönəldilməsi istiqamətləri

Münaqişədən sonrakı bərpa prosesi bir çox cəhətdən prioritetdir. Münaqişədən sonrakı bu yerlərin müəyyən edilməsi və bərpası prosesi ciddi iş tələb edir. Buna görə də beynəlxalq təcrübə göstərir ki, zərəri ilk olaraq təhlükəli olmayan monitorlar bildirir. Prinsipcə, bu sahələrə investisiya gələcək sosial və iqtisadi inkişafa töhfə verəcək. Bu nümayiş milli təhlükəsizliyin yaxşılaşdırılmasının açarındır. Bu işlərdən sonra yaşayış məntəqələri və digər mühüm sənaye sahələri arasında nəqliyyatın asanlaşdırılması üçün əsas yolların təkmilləşdirilməsi həyata keçiriləcək. Növbəti iki mərhələdə içməli su, kanalizasiya və suvarma sistemlərinin yenidən qurulması insanların güzəranının yaxşılaşmasına, ailə iqtisadiyyatının dirçəlməsinə kömək edəcək. Yekun olaraq belə qənaətə gəlmək olar ki, qənaətcil həyat tərzinin təmin edilməsi sosial-iqtisadi inkişafın başqa yolu, ilk addımıdır. Sosial-iqtisadi inkişafın əhəmiyyəti müvafiq olaraq köçkünlük və münaqişələr zamanı yardımın sürətlə bölüşdürülməsinə gətirib çıxarır. Beləliklə, təhsil, səhiyyə və rabitə xidmətlərinin inteqrasiyası insan inkişafı ilə mübarizəyə uyğun olacaq. Eyni zamanda, kiçik və orta sahibkarlığa məşğulluğun artırılması və ailələrin böyüməsi fəaliyyətinin artırılmasına kömək etmək yaxşıdır. Bundan əlavə, iqtisadi artımı dəstəkləmək üçün bank və turizmə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Azad edilmiş ərazilər çoxlu iqtisadi fəaliyyət yaratmaq potensialına malikdir. Cəngilan, Kəlbazar, Qubdalı, Cəbrayıl, Xocalı, Laçın, Tatar və Ficili rayonlarında arıçılıq və heyvandarlıq potensialı var. Cəbrayıl və Kəlbazarda balıqçılığı inkişaf etdirmək olar. Cəbrayıl vilayəti və Şuşa şəhəri buğda istehsalı üçün ilan, kəlbazar, cibril, tartar, qubdalı, ficuli və xocvənd istehsalı üçün ən böyük potensiala malikdir. Ət və süd məhsulları daha çox Kəlbəzar, Tərtər və Ficili rayonlarında, dəri məmulatları isə Ağdam, Cəbrayıl, Laçın və Ficili rayonlarında daha çox emal

olunur. Kəlbəzar və Cəngilan vilayətlərində qızıl, mis, gümüş, civə və xromit yataqları, Cəbrayıl vilayətində Yasam və Çarlzden yataqları zərgərlik sektorunun inkişafına öz töhfəsini vermişdir. Bundan əlavə, dağlar, ekosistemlər, müalicə turizmi və digər ərazilər və şəhərlər Suşa, Laçın və Kəlbəzar potensialı hesabına Qarabağın iqtisadi inkişafına töhfə verə bilər. Turizmin inkişafı. Xatırlamaq istəyirik ki, Qarabağın və Kəlbəzar-Laçın bölgəsinin gücü çoxdur. Enerji istehsalına misal olaraq Xudafəri, qüllənin əsas bəndini və SES-i göstərmək olar.

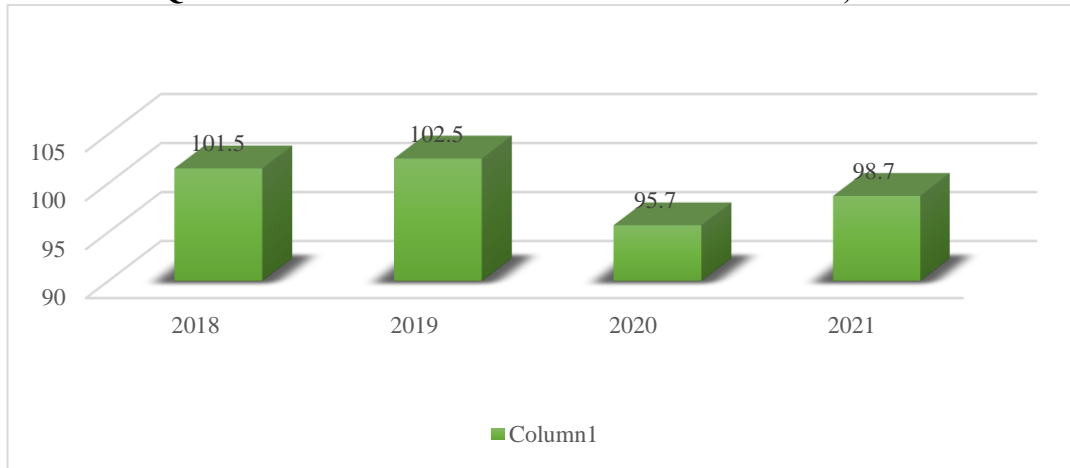
Həmçinin Füzuli, Cəbrayıl və Zəngilan vilayətlərindən, Qarabağ dağlarının bəzi yerlərindən günəş enerjisi, xüsusilə Kəlbəzar və Laçın vilayətlərindən külək enerjisi və Kəlbəzar və Şuşada geotermal enerji. Bütün enerji sahələrinin inkişafı üçün əlavə investisiya cəlb etmək mümkündür. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, təsirin qiymətləndirilməsi sənaye və enerjiyə birbaşa investisiyaların yaratdığı risklər kimi qəbul edilir. Nəticədə, bir çox beynəlxalq şirkətlər müharibə dövründə sərmayə qoymaqdan məmnundurlar (Seller A. 2020).

Bu gün Azərbaycan öz tarixinin ən şərəfli dövrünü yaşayır, müstəqil və demokratik dövlətə çevrilir. 2020-ci il sentyabrın 27-dən noyabrın 10-dək davam edən 44 günlük münaqişə Cənubi Qafqazda regional təhlükəsizliyin strukturunu kökündən dəyişdirdi.

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi 30 ilə yaxındır ki, davam edir və beynəlxalq vasitəçilik münaqişənin həllində real irəliləyişə nail ola bilməyib. Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü bərpa etməklə Cənubi Qafqazda yeni eranın - sülh və inkişaf perspektivləri dövrünün başlanmasında əsas rol oynamışdır. Bununla belə, 44 günlük müharibə nəticəsində Cənubi Qafqazdan alınan dərslərin beynəlxalq ictimaiyyətə də şamil ediləcəyi şübhəsizdir.

(Cəfərova E., Hüseynov V., Bağırov O., Hacıyev Ş., Əsgərova R. 2021: s.4).

Qrafik 3: 2018-2021-ci illər üzrə ÜDM dinamikası, %-lə

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=4788>

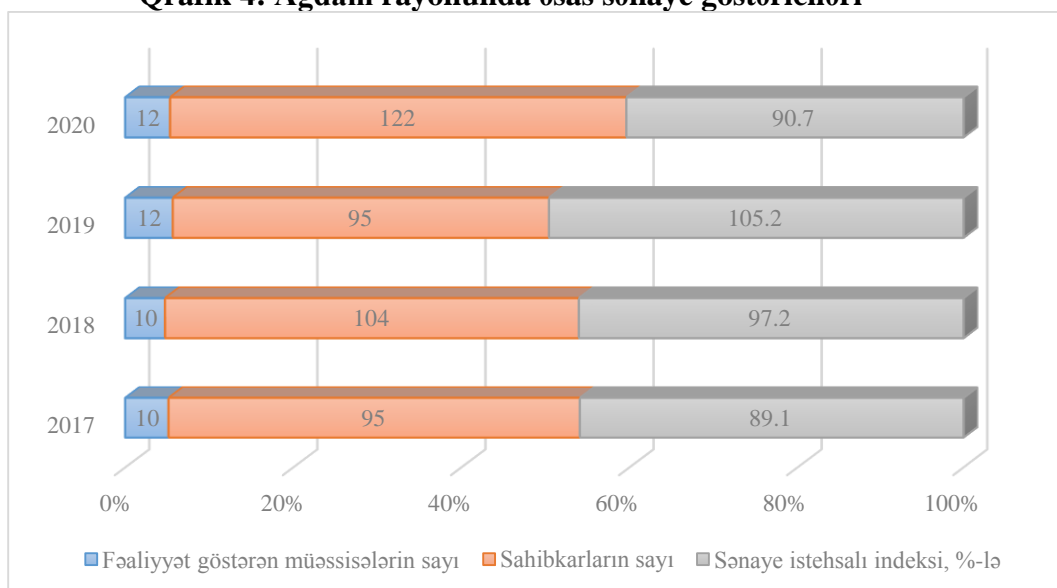
Cədvəl 7: Fəaliyyət göstərən sənaye müəssisələrinin sayı, vahid

Bütün sənaye	2016	2017	2018	2019	2020
Bütün mülkiyyət növləri üzrə	2561	2582	2837	3169	3389
Mədəncixarma sənayesi	298	281	309	331	337
Emal sənayesi	1775	1826	2034	2330	2515
Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı	239	228	232	236	249
Su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı	249	247	262	272	288

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/industry/>

Cədvəl 7 hər il artan firmaların sayını göstərir. Köçürülən ərazilərdə uğurlu tikinti-quruculuq və abadlıq layihələrinin həyata keçirilməsinin, eləcə də rəqabətqabiliyyətli və dayanıqlı iqtisadiyyatın qurulmasının, rayonda dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığının inkişafının və zəruri stimulların tətbiqinin vacibliyi nəzərə alınaraq, Prezident İlham Əliyev tərəfindən əsas qoyulmuşdur. Ağdam Sənaye Parkı haqqında №-li Fərman 1347-ci il Hazırda Ağdam Sənaye Parkında lazımı infrastruktur qurulur (Ağdam Sənaye Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 2021-ci il 28 may).

Qrafik 4: Ağdam rayonunda əsas sənaye göstəriciləri

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/regions/>

Eyni zamanda, Azərbaycan Prezidentinin 2008-ci il 11 dekabr tarixli 2008-ci il tarixli sərəncamı ilə 1453 4 oktyabr 2021-ci il tarixdə Cəbrayıl rayonunun Şərqi Zəngəzur İqtisadi Zonasında “Araz Vadisi İqtisadi Zonası” sənaye parkının yaradılması haqqında Fərman (“Araz Vadisi İqtisadi Zonasının yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Rayon "Sənaye Parkı).

2019-cu ilin əvvəlində ölkənin iqtisadi artımına baxmayaraq, koronavirusun qlobal yayılması milli iqtisadiyyatla yanaşı qlobal iqtisadiyyata da böyük təsir göstərmişdir. Bununla belə, ölkədə epidemiyaların yayılmasının qarşısının alınması, qabaqlayıcı tədbirlərin və fəvqəladə halların qarşısının alınması məqsədilə Azərbaycan Milli Məclisi yanında müvafiq dövlət idarə və orqanlarının qərarqahları yaradılıb və zəruri tədbirlər həyata keçirilib (https://iqtisadiyyat.gov.az/yükləmələr/fm/fayllar/iqtisadiyyat/2020_Makro).

Unudulmamalıdır ki, 2020-ci ilin yanvar-mart aylarında ölkənin iqtisadi və sosial inkişafı üçün bütün iqtisadi mənbələrdən əsas kapitalla 209,29 milyon manat vəsait yönəldilmişdir ki, bu da əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 6,5 faiz çoxdur.

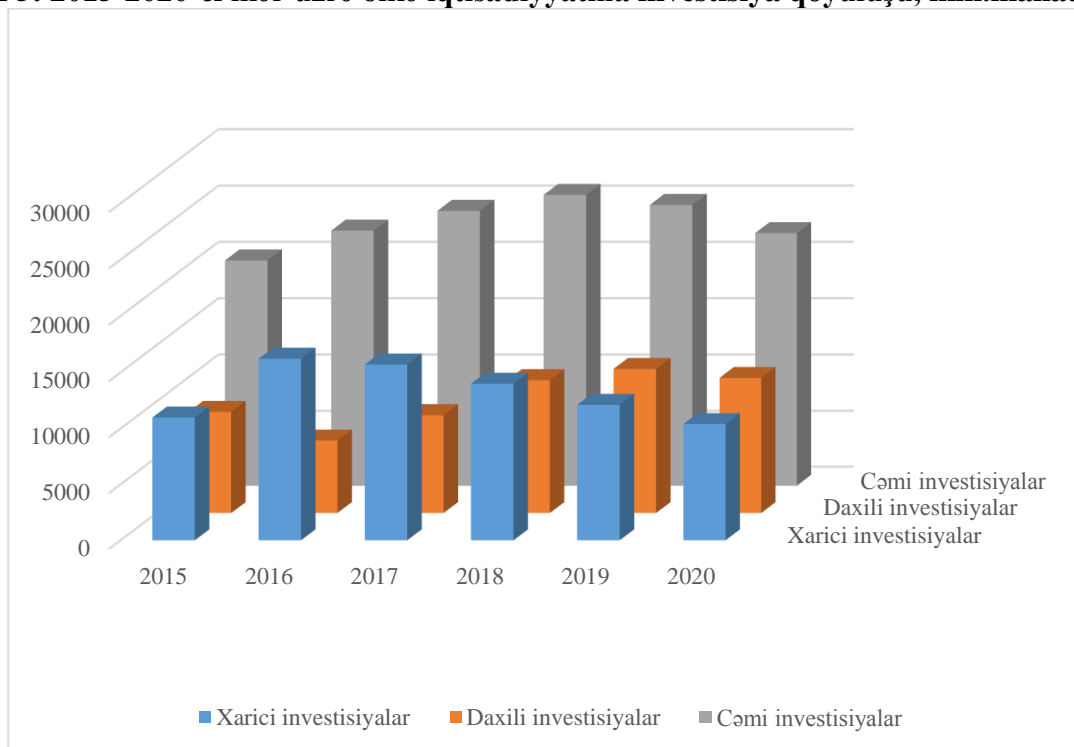
Cədvəl 8: İqtisadiyata yönəldilən investisiyalar (2014-2019), mln.manat

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Bütün mənbələr üzrə investisiya qoyuluşları	21890,6	20057,4	22706,4	24462,5	25877	24986,6	22484,0
Xarici investisiyalar	9175,6	10998,9	16216,1	15697,2	14002,1	12119,5	10413,2
Daxili investisiyalar	12715	9058,5	6490,3	8765,2	11874,9	12867,1	12070,8

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/finance/> Azərbaycan Respublikası dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Bundan əlavə, ölkədə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirilib. Xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatına cəlb edilməsi Azərbaycan dövlətinin təqdim etdiyi iqtisadi inkişaf strategiyasının mühüm tərkib hissəsidir. Ölkədəki siyasi sabitlik və son iqtisadi inkişaf Azərbaycan iqtisadiyyatına uzunmüddətli investisiya qoyuluşlarına xarici marağı artırıb. Aşağıdakı diaqram milli iqtisadiyata investisiyaların artım göstəricilərini göstərir.

Qrafik 5: 2015-2020-ci illər üzrə ölkə iqtisadiyyatına investisiya qoyuluşu, mln.manatla

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/finance/> Azərbaycan Respublikası dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Cədvəl 9: Sənayedə əsas kapitalla yönəldilən investisiyalar, 2016-2020-ci illər milyon manat

Göstəricilər	2016	2017	2018	2019	2020
Bütün sənaye	9949,8	10610,1	8497,2	9258	9065,3
Mədəncıxarma sənayesi	8428,9	8576,7	5702,3	5670,5	5613,8
Emal sənayesi	424,3	652,6	1431,9	2466,4	2610,5
Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı	370,2	870,5	602,9	490,0	486,6
Su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı	578,6	658,1	760,1	631,1	354,4

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/industry/>

Cədvəl 10: Sənayedə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalardan istifadə edilməsinin strukturu, ümumi yekuna nisbətən faizlə

Göstəricilər	2017	2018	2019	2020
Bütün sənaye	100	100	100	100
Mədəncıxarma sənayesi	79,4	67,1	61,2	61,9
Emal sənayesi	6,2	16,9	26,7	28,8
Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı	8,2	7,1	5,3	5,4
Su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı	6,2	8,9	6,8	3,9

Mənbə: Azərbaycanın sənayesi, Statistic məcmua ARDSK, 2021: s.101.

Ümumiyyətlə, son illər Azərbaycanda bəzi ölkələrdə sənaye investisiyalarında müsbət artım müşahidə olunur. Qlobal olaraq, Kovid-19 epidemiyasının 2020-ci ildə və ondan sonrakı illərdə investisiyaları kəskin şəkildə yavaşlatacağı gözlənilir. Belə bir ssenaridə biz əminik ki, ölkəmiz indiki vəziyyəti geri qaytaracaq və gələcək illərdə öz inkişaf məqsədləri üçün xarici investisiyaları artıracaqdır. Bu baxımdan Azərbaycan iqtisadiyyatına xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün yuxarıda qeyd olunan sahələrin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac var. Bu tədbirlərin prioritetləşdirilməsi vergi sistemini yoxlamaq və təkmilləşdirmək üçün institusional yaxşı idarəçiliyi və institusional şəffaflığı, düzgün idarəetməni, xarici investorlar üçün hüquqi bazanı, mülkiyyət hüquqlarının qeydiyyatı və məhkəmə sistemində islahatları, iqtisadi artımı və regional rəqabətin gücləndirilməsini təmin etməlidir.

Dövlət sənayenin inkişafı üçün əlavə strategiyaların müəyyən edilməsi, müxtəlif müəssisələrin və yeni investisiyaların cəlb edilməsi, bu istiqamətdə xüsusi siyasətlərin formalaşdırılması və Qarabağ regionunda regional və xarici investorlar vasitəsilə dövlətin müdafiəsini və investisiya qoyuluşunu təmin etmək barədə qərar qəbul etməlidir. Bunun üçün hansı şərtlər tələb olunur?

Birincisi, Qarabağ bölgəsində potensial hərbi təhlükələrin aradan qaldırılması üçün milli tədbirlər və təminatlar olmalıdır;

कदम Təcavüzdən azad zona yaratmaq üçün atılacaq addımlar əsas məsələdir. Müharibədən sonrakı dövrdə masa arxasında gedən siyasi mübarizələrlə yanaşı, Azərbaycan strateji iqtisadi inkişaf planı həyata keçirməli idi;

Yerli infrastruktur qurulmalı, təchizat dəhlizləri çəkilməli, yollar çəkilməli və əhali üçün tələb olunan minimum infrastruktur təmin edilməlidir;

Evakuasiya sürətləndirilməli və təhlükəsizlik təmin edilməlidir;

Yerli resurslara çıxış investorlar üçün açıq olmalıdır.

Yerli investorlar 10 il müddətinə vergidən azad edilməlidir.

Xaricdən gətirilən avadanlıqlar, xammallar, o cümlədən müəyyən əşyalar gömrük rüsumlarından təmizlənməlidir.

Dövlət siyasəti əhəmiyyətli layihələr özəl sektorla əməkdaşlıqda həyata keçirilməlidir.

Investorlara dövlət büdcəsindən və dövlət vəsaitindən xüsusi yardımlar ayrılmalıdır.

Biznes qurmaq üçün əlverişli biznes mühiti yaradılmalıdır.

Xarici investisiyaları istiqamətləndirmək üçün milli zəmanət yaradılmalıdır.

Bütün investorlar üçün bərabər imkanlar yaradılmalıdır.

Qanuni sığorta təminatı təkmilləşdirilməlidir;

Yaxşı ictimai monitoring siyasəti həyata keçirilməlidir;

Valyuta, xüsusən də valyuta mübadiləsini asanlaşdıran qanunlar olmalıdır.

3.2. Xarici investisiyaların işğaldan azad olunmuş rayonların kənd təsərrüfatına yönəldilməsi istiqamətləri

Aqrar sektorun xalq təsərrüfatında xüsusi əhəmiyyəti onun bütün təsərrüfat fəaliyyətinə təsirindən irəli gəlir. Buna görə də istehsalın inkişafını artırmaq üçün müxtəlif növ kənd təsərrüfatı texnikasından istifadə etmək, kimya sənayesinə başlamaq üçün sənaye gübrələrindən istifadə etmək lazımdır. Eyni zamanda, kənd təsərrüfatı ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin və ərzaq təhlükəsizliyinin qorunmasında mühüm rol oynayır. Eyni zamanda, aqrar sektorun yeni inkişafı üçün bir çox maneələr var:

- Yerli kənd təsərrüfatı maşın və avadanlıqlarına və yeni iqtisadiyyat və tələblərə uyğun gəlməməsi. Bir çox şirkətlərin investisiya etmək imkanı yoxdur. Əlverişsiz hava şəraiti, dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməməsi və yüksək ixtira xərcləri yeni sənaye sahələrinin inkişafını sürətləndirmir;

- Kənd təsərrüfatında kənd təsərrüfatı maşınları, avadanlıqları, bitkilərin mühafizəsi və s. Ən böyük elmi-texniki fəaliyyət və ixraca müdaxilə etməmək;

- İnnovasiya prosesi ən yüksək siyasi səviyyədə davam edir.

Nəticədə, bir çox aqrobiznes (xüsusən də çayda) ənənəvi maliyyə mənbələrindən (bank kreditləri, supermarket kreditləri və s.) istifadə edə bilmir. Bundan əlavə, maliyyə yardımını baxımından innovasiya proqramının üzvlərinə fermerlər arasında risklərin azaldılmasını təşviq edən proqramlar hazırlamaq, eləcə də qabaqlayıcı tədbirlərin tətbiqi tövsiyə olunur;

- İnnovasiyada pis yenilik. Hal-hazırda innovasiya üçün effektiv çərçivə yoxdur, çünki yeni gələnlər, dövlət qurumları və investorlar üçün əməkdaşlıq etmək çox çətinidir;

- İnnovasiyaların olmaması və ümumilikdə iqtisadi cəhətdən səmərəli olan iri təsərrüfatların kiçik nisbəti. Bu gün kənd təsərrüfatında innovasiya siyasəti çərçivələrinin həyata keçirilməsini asanlaşdırmaqla kənd təsərrüfatına innovasiyaların və investisiyaların artırılması vacibdir. Sənaye kənd təsərrüfatında yerli ixtiranın əsas siyasi məqsədi bütün səviyyələrdə innovasiyaya yol açmaqdır.

Sənayedə və kənd təsərrüfatında dəyişikliklərlə müəyyən edilən milli innovasiya siyasətinin həyata keçirilməsi və sənayedə kənd təsərrüfatı məhsullarının xüsusiyyətlərinə əsaslanaraq yeni fəaliyyət növlərinin inkişafı üçün strategiyalar hazırlamaq.

İlk növbədə kənd təsərrüfatı məhsullarının axınını asanlaşdırmaq üçün qayda və qaydaların müəyyən edilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Hökumətin yeni aqrar sənaye sahələrinin inkişafı ilə bağlı mövqeyini əks etdirən qanunlar və siyasətlərin qəbul edilməsi, insanlara köməklik göstərilməsi üçün konsepsiya və siyasətlərin, eləcə də yeni sənaye sahələri üçün yaxşı investisiya imkanlarının yaradılması vacibdir.

Milli iqtisadi təhlükəsizliyin müdafiəsi o qədər də terror çağırışına cavab deyil. Hazırda bəşəriyyət texnoloji inkişafın müəyyən sahələrində (“təmiz enerji”, genetik təbabət, kənd təsərrüfatında yeni texnologiyalar), məsələn, iqlim dəyişikliyi, əhəlinin artımı, qlobal ərzaq təhlükəsizliyi və s.) sürətli tərəqqi tələb edən problemlərlə üzləşir. Bu problemləri həll etmək üçün Azərbaycan qlobal innovasiya prosesinə qoşulmalıdır (<http://www.geostrategiya.az/news.php?id=116>).

Azərbaycanın müstəqil regionlarında kənd təsərrüfatının dirçəldilməsi və inkişafı üçün istiqamət məsələləri mövcud dünya təcrübəsi ilə yanaşı, xüsusi diqqət tələb edir. Birincisi, Ermənistan Respublikasının ərazilərimizi işğal etdiyi şiddətli münaqişə demək olar ki, beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə uyğun gəlməyən terror aktı idi. Buna görə də koloniyanın bütün sakinləri bu ərazilərdən son adama qədər qovulmuşlar. Bundan başqa, işğal olunmuş ərazilərdə bütün mülki infrastruktur, o cümlədən kənd təsərrüfatı infrastrukturunu (fermalar, anbarlar, istehsalat obyektləri, suvarma sistemləri və s.) müharibə üçün deyil, qəsdən dağıdılıb. İşğaldan sonrakı dövrdə bu ərazilərdə kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlar (ermənilərin və erməni müstəmləkələrində qeyri-qanuni yaşayan digər insanların istifadə etdiyi məhsullar, habelə xilasedici dəstələr tərəfindən ayrı-ayrılıqda əkin əkmək və təsərrüfat heyvanlarını bəsləmək üçün istifadə edilən məhsullar) istismar edilmişdir. Digər tərəfdən, 1996-cı ildə Azərbaycanda kənd yerlərində kənd

təsərrüfatı torpaqlarının pulsuz özəlləşdirilməsinə səbəb olan uğurlu torpaq islahatı işğal olunmuş əraziləri əhatə etmədi.

Ümumilikdə 600 min hektara yaxın kənd təsərrüfatı sahəsini, 231 min hektardan çox əkin sahəsini, 352 min hektar otlaq və otlaq sahələri əhatə etmişdir. Hazırda bu resursların kənd təsərrüfatı və aqrar-sənaye bazarlarına inteqrasiyası üçün əlavə vəsait və kreditlər verilməli, regional infrastruktur, o cümlədən əməliyyat, bölgü və istifadə mexanizmləri qurulmalıdır. "Mütəxəssislər layihənin kənd təsərrüfatına 20 mlrd. Bu, standartla xələl gətirdi və kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafını xeyli ləngitdi. Yaxın gələcəkdə müxtəlif mənbələrdən nağd pul və kreditlərin alınması üçün daha münasib modellərin tətbiqinə diqqət yetirilməli və bərpa və inkişaf sahəsində aqrar-sənaye komplekslərinin möhkəm təməlinin yaradılması üçün fəal istifadə edilməlidir. Belə ki: "Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərinin qaytarılması həmin ərazilərdə iqtisadiyyatın bərpası üçün təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsini tələb edirdi. İqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin, xüsusən də Qarabağ bölgəsində kənd təsərrüfatının inkişafı üçün mühüm addımlar atılmalıdır. Kənd təsərrüfatının inkişafı üçün yüksək potensial mövcud olanlardan biridir. kənd təsərrüfatının və sənayenin inkişafı üçün əsas şərtlərdir. Qarabağ əyalətlərinin əksəriyyətində kənd təsərrüfatı və aqrar sənaye var. Məsələn, Laçın rayonunda əkinçilik, heyvandarlıq və s. kapital tutumlu sahələr var. Bu sahələrə (kənd təsərrüfatı, Laçında sənaye və turizm sektoru təşviq ediləcək. (http://www.iqtisadiislahat.org/news/lacinda_aqrar_senaye_ve_turizm_saheleri_inkisaf_etdirilecek1086).

Oxşar vəziyyət "qara bazar"da da müşahidə olunur. Milli Məclisin deputatı, iqtisadçı-alim Ə. Məsimli deyib: "Böyük Qayıdış Planı"nın həyata keçirilməsində müasir kənd təsərrüfatı sistemləri, eləcə də kənd təsərrüfatı, kiçik və orta sahibkarlıq və s. iştirak edir. Qruplar üzrə daha yüksək pillələrə çıxmaq mümkündür. Bu səbəbdən də vacibdir. yerli və xarici investisiya və maliyyə qurumlarına müraciət etmək. Professorlar A. Musayev və M. Genalova deyiblər: Yardımları belə ümumiləşdirmək olar: ianələr, investisiyalar, kreditlər, qrantlar, borcların ləğvi, yerli banklardakı əmanətlər, yerli valyutanın devalvasiyası. (Tukanov MM 2021: s.217).

Bu fakt Qarabağ bölgəsində şəffaf, əlçatan və daha səmərəli maliyyə-kredit mexanizmlərinin yaradılmasını, eləcə də rayonun kənd təsərrüfatı və sənaye sahələrinin canlandırılmasında bu mexanizmlərdən geniş istifadə olunmasını zəruri edir. Yaxın gələcəkdə bu istiqamətlərdə bir sıra məsələlərə diqqətin artırılmasını vacib hesab edirik:

- Qarabağ regionunda aqrar-sənaye fəaliyyətinin iqtisadi və investisiya siyasəti və aqrar-sənaye sahələrinin sağlamlaşdırılması üçün prioritetlər həyata keçirilməlidir;

- regionda maliyyə-kredit və maliyyə mexanizmlərini inkişaf etdirməyə və əldə etməyə imkan verən maliyyə-kredit və investisiya institutları və assosiasiyaları, fondları, assosiasiyaları şəbəkəsinin yaradılması;

- Aqrar sektorun müxtəlif sahələrinə aid iri iqtisadi-kredit və investisiya layihələrinin təşviqi, yerli və beynəlxalq investisiya təşkilatları, investisiya fondları, başqa sözlə, beynəlxalq maliyyə və iqtisadiyyat şirkətləri, potensial maliyyə kreditləri və investisiya layihələrinə tərəfdaşlarla cəlb edilməsi. s.

3.3. Xarici investisiyaların işğaldan azad olunmuş rayonların xidmət sektoruna yönəldilməsi istiqamətləri

Qədim tarixə malik Azərbaycan bölgəsinin özünəməxsus flora və faunası, yeməkləri, tarixi, mədəni və dini abidələri, qədim qalaları, körpüləri, meşələri, su mənbələri və s. Cazibədarlığı ilə turistləri cəlb edir. Təbii sərvətlərlə zəngin Qarabağda ekstremal turizmin, aqroturizmin, yaşıl turizmin müxtəlif növlərini təşkil etmək olar. Bütün bunlar turizmin inkişafı üçün böyük potensiala malikdir. Kəlbazar ərazisi yayda əylənmək üçün əla yerdir. Sərbəst zonalarımızda əlaqə kimi turizm infrastrukturunu qurmağımız vacibdir. Susa Azərbaycan turizminin nümunəvi şəhərlərindən biri olacaq. Azərbaycan mədəniyyətinin inciləri, Şuşanın tarixi abidələri və bənzərsiz memarlığı yeni turizm marşrutlarının yaradılmasına imkan verəcək.

Müxtəlif rekreasiya imkanları təqdim edən Laçının İliqusu kimyəvi cəhətdən zəngin su ehtiyatlarına, bol flora və faunaya malikdir və 21 min hektardan çox

ərazidə yerləşən Laçın qoruğu bu ərazilərdə turizm potensialını genişləndirəcəkdir. Hələ alınmazdan əvvəl Kəlbəzarda İstisu camaatının Ümumittifaq iki böyük tibb məntəqəsi var idi. Orada hər il 50 min insan müalicə olunur və istirahət edir. İstisu mineral suyundan insanın həm xarici, həm də daxili xəstəliklərinin müalicəsində istifadə oluna bilər. İstirahət mərkəzi və çəllək də var idi. Ekspertlərin fikrincə, Kəlbazar qranıtı dünyanın ən heyvətəmiz qanadlarını, ən maraqlı turizm layihələrini qura bilər. Gələcəkdə Qafqazda ən böyük turizm sənayesini yaratmaq mümkündür.

Eyni zamanda, Qarabağın tarixində saxta erməni yalanlarının ifşa olunmasında “Qafqaz Albaniya turizm marşrutu”nun böyük rolu olacaq. Bu marşrut Qafqaz Albaniyasını tədqiq edən alimlərin məsləhət və tövsiyələrinə əsaslanır. Alban Mədəniyyət Yolu Azərbaycanın üç əsas yolunu - Bakı-Şəki-Caqatala, Gəncə-Qacax və Qarabağı əhatə edir. Qarabağda və Şərqi Cüngəcürda alban mədəniyyətinin izləri çoxdur. Qafqaz Albaniyanın zəngin irsinə malikdir. Burada məbədlər, kilsələr, eləcə də adət-ənənələr və s. Bəzi komponentlər var. Qeyd edək ki, qədim Alban mədəniyyətinin izi ilə turist piyada yolunun inkişafı ölkəmizin, eləcə də Qarabağın zəngin və tarixi turizm potensialının təbliği baxımından çox əhəmiyyətli olacaq.

Qarabağda mövcud turizm potensialının artırılması üçün zəruri turizm infrastrukturunun inkişafı istiqamətində intensiv kampaniya aparılır. Qeyd edək ki, turizmin iqtisadi tərəfi ilə yanaşı, təbliğat tərəfi də var. Turistlər Karabağda dincələ, təbii gözəlliklərdən, mədəni-tarixi abidələrdən, gözəl mənzərədən həzz ala, peşənin nəticələrini nümayiş etdirmək üçün Ağadam, Qabriel, Fıciluda nümayiş etdiriləcək bəzi tikililərlə tanış ola bilərlər. Orijinal sahibləri tərəfindən dəyişdirildi. Ümumiyyətlə, Qarabağda və Şərqi Zəngilanda turizmin inkişafı üçün çoxlu planlar hazırlanıb. Yaxın 4 ildə yerli və xarici turistləri nəzərə alaraq Qarabağa bir milyon insanın gələcəyi gözlənilir (<https://azerbaijan.az/related-information/223>).

Maliyyə Nazirliyi bəyan edib ki, bu layihələrlə bağlı tərək edilmiş torpaqların reabilitasiyası və mənimsənilməsi üçün hökumət tərəfindən atılan addımlar və həmin ərazilərin iqtisadi cəhətdən səmərəliliyi Azərbaycan Respublikasına yeni kapital, ərazi cəlb edilməsinə və xarici investisiyaların cəlb edilməsinə zəmin yaradacaq. ölkə. İnsanların pullarına qənaət etmək və investisiyaların səmərəliliyini

artırmaq üçün yol nəqliyyatı, mənzil və kommunal xidmətlər, ənənəvi və alternativ enerji, proqram quruculuğunun köçürülməsi və meliorasiya kimi sahələrə investisiyalar qoyulur. Bu sahələrin həyata keçirilməsi, eləcə də iqtisadi fəaliyyətin təşviqində dövlət-özəl tərəfdaşlığından istifadə edə bilmək üçün ayrılmış ərazilərdə xüsusi liberal iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsi məqsəduyğun hesab edilib.

Bu layihənin uğurlu olması üçün Qarabağın Bərpa Fondu yaradılıb. Ona görə də 2021-ci il dövlət büdcəsindən ayrılan 2,2 milyard manata əlavə olaraq, dövlət ehtiyatlarının xüsusi çəkisi torpaq, meşə, su, faydalı qazıntılar, əmlak və mədəni irsin ayrılması sürətini artırır. Bütün bunlardan düzgün istifadə azad ərazinin inkişafını sürətləndirəcək.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı 2021-ci ili Beynəlxalq İqtisadiyyat İli elan edib və Azərbaycanın BMT-nin nümunəvi üzvü kimi prosesə daxil olması azad zonada davamlı iqtisadi inkişafı təmin edəcək. Bu baxımdan, liberallaşdırılmış sektorlarda investisiya təhsilini daha da gücləndirəcək və davamlı inkişaf məqsədlərinin uğurla həyata keçirilməsinə mühüm töhfə verəcək. Nəqliyyat, Rabitə və Qabaqcıl Texnologiyalar Nazirliyi yanında Milli Nəqliyyat Qurumunun məlumatına görə, 30 illik işğal zamanı infrastruktur və yol nəqliyyatı tamamilə dağıdılıb. Beləliklə, düşmənlər 1015 avtomobilini qarət edib. Nəticədə zədələnmiş nəqliyyat infrastrukturuna investisiyaların optimallaşdırılması və fiziki-texniki infrastrukturun bərpası vacibdir. Hazırda bu nəşrə Müdafiənin Ehtiyat Fondundan xeyli vəsait ayrılıb (Rəsulova G.R. 2021: s.63).

Tərk edilmiş ərazilərin bərpasında ilk addım yol tikintisi oldu. Qarabağın bərpasından sonra “Böyük Qayıdış” prosesinin birinci mərhələsi işğal olunmuş ərazilərdə yeni yolların və nəqliyyat infrastrukturunun tikintisi olmuşdur. Həyata keçirilən nəqliyyat layihələri insanları şimaldan, cənubdan və şərqdən Qarabağa köçürəcək.

Cədvəl 11: Nəqliyyat sektoruna yönəldilmiş investisiyalar (mln.manat)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Cəmi	2 195,3	1 391,0	1 774,3	1 922,8	2 189,2	2 091,6
Yerüstü və boru kəməri nəqliyyatının fəaliyyəti	553,1	345,8	127,1	305,2	377,5	389,8
Dəmir yolu nəqliyyatı	1,6	1,9	2,1	7,1	1,2	1,2
Digər quruyol nəqliyyatı	237,6	194,1	38,5	129,8	235,8	266,8
Boru kəməri	313,9	149,8	86,5	168,3	140,5	121,8
Su nəqliyyatı	112,7	53,1	112,2	115,4	98,4	53,3
Hava nəqliyyatı	397,2	10,2	402,2	39,4	33,7	109,7
Anbar təsərrüfatı və yardımçı nəqliyyat fəaliyyəti	1 132,3	981,9	1 132,8	1 462,8	1 679,6	1 538,8

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/transport/>

2020-ci ildə nəqliyyat sektoruna 2091,6 milyon manat investisiya qoyulub. Bu investisiya əvvəlki illə müqayisədə müsbət artımdır.

Magistral yollarla yanaşı, Horadizdən Cəngilana, oradan da Qubadəli və Laçın rayonlarına avtomobil yollarının çəkilməsi ilə bağlı tapşırıqlar verilib və həmin istiqamətdə hazırlıq işləri aparılıb. Ona görə də bu yollar tikildikdən sonra həm şimaldan, həm də cənubdan Laçına və Kəlbəzərə müasir yol-nəqliyyat şəbəkəsi qurulacaq. Magistral yolun bərpası layihəsində magistrat yol boyu dəmir yolunun tikintisi və yenidən qurulması nəzərdə tutulmuşdu. Belə dəmir yolu xəttlərindən biri də şərqdən Qarabağa köç etməyə imkan verən Bərdə-Ağdam dəmir yolu idi. Bərdə-Ağdam dəmir yolu birləşmədən əvvəl istifadə edilən 104 km-lik Yevlax-Xankəndi dəmir yolu xəttinin bir hissəsidir. Bərdədən Ağdama gedən 45 kilometrlik yol hazırda yenidən qurulur. Dəmir yolunun layihələndirilməsi və tikintisi iki mərhələdə aparılacaq. Birinci mərhələdə 19 kilometr Bərdə-Tacakənd, ikinci mərhələdə isə 26 kilometr Tacakənd-Ağdam dəmir yolu yenidən qurulacaq. Artıq dövlət bu yolun tikintisinə 5 milyon dəqiqə vaxt ayırır. Eyni zamanda, azad zonada Horadiz-Füzuli və Füzuli-Şuşa dəmir yolu xətləri çəkiləcək. Qarabağın böyük turizm və mədəniyyət mərkəzinə çevriləcəyi gözlənilən Şuşa əsas yol boyu Şuşaya birləşdiriləcək. Planlaşdırılan digər dəmir yolu layihəsi Horadiz-Ağbənd dəmir yolu xəttinin yenidən qurulmasıdır. Bu yol Cəngəcür dəhlizinin Naxçıvandan Naxçıvana gedən əsas hissələrindən biridir.

Təhvil verilən ərazilərin sürətlə irəliləməsi və turizm potensialından tam istifadə edilməsi üçün hava limanının tikintisi də nəzərdə tutulub. İlk hava limanı layihəsi Fıculi Beynəlxalq Hava Limanı Layihəsidir. Bu il yanvarın 14-də Fıculi hava limanının təməl daşı qoyulub. Yeni hava limanında beynəlxalq standartlara uyğun infrastruktur qurulacaq. Limanın uçuş-enmə zolağının uzunluğunun 2800 metr olacağı və bu ildən istifadəyə veriləcəyi gözlənilir. Gələn ildən hava limanının tikintisinə başlanılacaq. Tikinti sürətlə davam edərsə, bu il istifadəyə verilə bilər. Yeni hava limanının əsas məqsədi xarici qonaqların və turistlərin xüsusilə Şuşanın ərazilərinə gəlməsini təmin etməkdir. Xarici turistlər Fıculi Beynəlxalq Hava Limanında tikintisi davam edən Fıculi-Suşa avtomobil yolu ilə asanlıqla və qısa müddətdə Şuşaya çata bilərlər. Bu arada, azad zonada daha iki hava limanının tikintisi üzrə planlar hazırlanır. Bu limanlar Cəngilan və Laçın ərazilərində tikiləcək. Liman üçün uyğun yerin seçilməsi istiqamətində işlər aparılır.

Müharibə illərində Azərbaycana ən böyük yardımını göstərən Türkiyə şirkətləri ilə yenidənqurma prosesində sıx əməkdaşlıq qurulub. Türk şirkətlərinin iştirak etdiyi layihələrə aşağıdakılar daxildir:

- Türkiyənin Colin İnşaat şirkəti Əhmədbəyalı-Fıculi-Suşa avtomobil yolunun tikintisində iştirak edib;

- Azərbaycanın İnnovasiyalar Nazirliyi Türkiyənin GOSB Texnologiya Şirkəti ilə ötürülən ərazilərdə birgə texnoparkların yaradılmasına dair müqavilə imzalayıb;

- Türkiyənin Ziraat Bankı Şuşada filial açmağı planlaşdırır və artıq bunun üçün müraciət edib;

- Türkiyənin tanınmış sahibkarlarını bir araya gətirən TUMKİAD ləğv edilmiş aktivlərə 50 milyon sərmayə qoymağı planlaşdırdığını açıqladı;

- Türkiyə Şuşada səkkiz fənn üzrə ibtidai məktəblərin tikintisini təklif edir (Bağirov O. 2020).

2020-ci ilin dekabrında İtaliyanın “Ansaldo Energy” şirkəti ilə Qarabağ bölgəsindəki dörd törəmə müəssisəyə avadanlıqların tədarüku barədə razılıq əldə olunub. 60 milyonluq müqavilə imzalanıb və hər biri 110 kVt gücündə olan stansiyalar Ağdam, Fıculi, Qubdalı və Kəlbazar rayonlarında yerləşir. 2021-ci ilin

sonuna kimi tikilib istifadəyə veriləcək stansiyalar. Böyük Britaniya hökuməti də yenidənqurma prosesində Azərbaycana yardım etməkdə maraqlı olduğunu bildirib. Britaniya şirkətlərinin maraq dairəsinə texnologiya, “ağıllı” və “yaşıl” şəhərlər, bərpa olunan enerji sektoru, mədənçıxarma və mədənçilik daxildir.

Artıq Azərbaycanda müxtəlif layihələrdə iştirak edən Britaniyada qeydiyyatdan keçmiş Anglo-Asian mining şirkəti azad zonada fəaliyyətini genişləndirməyi planlaşdırır. Bundan əlavə, Britaniya şirkətləri artıq Ficilidə minaların təmizlənməsi, şəhərsalma və infrastruktur tikintisi layihələrində iştirak edirdilər (Bağırov O. 2020).

Müstəqil əraziləri bərpa etməkdə maraqlı olan digər ölkə Macarıstan idi. Bu istiqamətdə müəyyən işlər görülür. Beləliklə, Macarıstan Mərkəzi Bankı (Exim Bank) torpaqlarının bərpasında iştirak etmək istəyən macar şirkətləri üçün सुविधा 100 milyon kredit vəsaiti açıb. Bundan əlavə, Macarıstan hökuməti azad zonada minatəmizləmə işlərinə dəstək üçün 25 min avro təklif edib. Bu ölkələrlə yanaşı, İsrail, Yaponiya və İran da infrastruktur layihələrinə sərmayə qoymağa hazırdır. Ümumiyyətlə, reabilitasiya prosesinə xarici şirkətlərin cəlb edilməsi vacibdir. Yenidənqurma layihəsinin əhatə dairəsi böyük olduğundan yalnız yerli sənayenin resurslarından istifadə etməklə infrastrukturun səmərəli və qısa müddət ərzində istismarı çətinləşib. Eyni zamanda, ölkədə xarici şirkətlərin olması və boş ərazilərin yenidən qurulmasında iştirak etməsi bir çox üstünlüklər yaradacaq. Belə ki, bu şirkətlər özləri ilə yeni texnologiyalar və ənənələr gətirəcəklər. Bu, yeni sahibkarlıq mədəniyyəti və rəqabət yaradacaq. Tərk edilmiş ərazilərin böyük potensialı bərpa prosesində maraqlı olan şirkətlərin sayının artdığını göstərir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Azad zonaların bərpası və orada mövcud iqtisadi imkanların bərpası bu zonaların ölkə iqtisadiyyatındakı payının kommersionadan əvvəlki səviyyəyə çatmasına imkan verəcək. Bu, təkcə Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafına deyil, həm də qeyri-neft sektorunun inkişafına dəstək olacaq. Bütövlükdə, işğaldan azad edilmiş ərazilərin sürətli inkişafı regionun hərtərəfli inkişafına töhfə verəcək və Ermənistanın işğalçılıq siyasəti nəticəsində indiyədək istifadə olunmayan imkanların tam reallaşmasına şərait yaradacaq. Qarabağda davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsi regionda davamlı sülhə imkan verəcək və zərərli münaqişələrin təkrarlanmasının qarşısını alacaq.

Tədqiqat aşağıdakı nəticələr verdi:

1. Xarici sərmayələrin cəlb edilməsinin mövcud sistemi təkcə məlumat kimi deyil, həm də maliyyə və davamlı şəkildə istifadəyə verilmişdir. Ənənəvi dəstək formalarına əlavə olaraq, bir çox ölkələr investisiya təşviqi və investisiyanın yeni formalarını və yeni konsolidasiya proqramlarını tətbiq ediblər. Xarici investisiyaları cəlb etmək və investorları həvəsləndirmək üçün “bir pəncərə prinsipinin tətbiqi ilə vergi yükü azaldılıb. Xarici sərmayələrin cəlb edilməsi əsasən əqli mülkiyyət sisteminin mövcudluğu və əqli mülkiyyətin qorunmasının etibarlılığı hesabına regionun inkişafı ilə bağlıdır;

2. Əsas məqsəd azad zonaya xarici investisiyaların cəlb edilməsi, milli iqtisadiyyata əlavə dəyər qazandırılması, xarici investisiyaların həcmının artırılması və strukturunun təkmilləşdirilməsidir.

3. Investisiya mühitinin cəlbediciliyini artırmaq üçün yeni iqtisadiyyatların inkişafı, xarici investisiyaların gücləndirilməsi üçün tədbirlərin müəyyən edilməsi, dövlət və özəl sektorlar arasında investisiya əməkdaşlığının təşviqi və maliyyə bazarları vasitəsilə investisiyaların artırılması;

4. Sərbəst zonalara xarici investisiyaların cəlb edilməsinin üstünlüyü ondan ibarətdir ki, Azərbaycanda yaxşı fəaliyyət göstərən beynəlxalq nəqliyyat şəbəkəsi, eləcə də yaxşı quru nəqliyyatı var. Bu, güclü beynəlxalq kommunikasiyaya şərait yaradır və azad zona təbii və iqtisadi gücə malikdir.

Azad zonaya xarici investisiyaların cəlb edilməsi prosesinin təkmilləşdirilməsi üçün aşağıdakı addımlar atılmalıdır:

1. Xarici investitorlara göstərilən xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi;
2. Xarici investisiyaların cəlb edilməsi, qorunması və təşviqi üçün qaydaların islahatı, ikitərəfli müqavilələrin şərtlərinin genişləndirilməsi;
3. Xarici və xarici investitorlar üçün investisiya və ixracın təşviqi strategiyalarının gücləndirilməsi;
4. Münaqişədən sonrakı dövrdə sərmayə qoyuluşu sahələri ətraflı araşdırılmalı və tədricən prioritetləşdirilməlidir;
5. Bundan əlavə, davamlı iqtisadi inkişafın uzunmüddətli modelləri yaradılmalı və investisiyalardan davamlı gəlir gətirəcək strateji sahələr seçilməlidir;
6. Nəhayət, Qarabağ və Şərqi Zəngilan iqtisadi zonalarının potensialından səmərəli istifadə edilməlidir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 13 yanvar 1995-ci il. № 952. Qanunu. Bakı şəhəri, 13 yanvar 1995-ci il. № 952.
2. “Ağdam Sənaye Parkının yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 2021-ci il 28 may.
3. “Araz Vadisi İqtisadi Zonası Sənaye Parkının yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı.
4. “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf konsepsiyası. Bakı, 2012.
5. “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”, Bakı, 2021.
6. “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi” 6 dekabr 2016-cı il.
7. Ataşov B. (2016), “Maliyyə bazarları”. Ali məktəblər üçün dərslik Bakı, “Kooperasiya” nəşriyyatı, 345 səh.
8. Azərbaycan Respublikası iqtisadi islahatların təhlili və kommunikasiya mərkəzinin hesabatları, 2020.
9. Azərbaycanın sənayesi, Statistic məcmua ARDSK, 2021.
10. Bağırov O. (2020), “Azad edilmiş ərazilərdə bərpa prosesinin əsas istiqamətləri”, Air Center, Təhlil, 9 səh.
11. BVF. “Dünyanın iqtisadi perspektivləri” hesabatı (ingilis dilində) 2020.
12. Dünya investisiya hesabatı (ingilis dilində), 2020, https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020_en.pdf
13. Fikrətzadə F.F., Hacıyeva S.İ. “İşğaldan azad olunan ərazilərimizdə kənd təsərrüfatı sahəsinin bərpası istiqamətləri və istehsal göstəricilərinin proqnozlaşdırılması”. Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı, 2020, № 4 (34), səh.23-37.
14. Kruqman P., Obstfeld M., Melotz M. (2018), “Beynəlxalq iqtisadiyyat: nəzəriyyə və siyasət”. Azərbaycan dilinə tərcümə. Modulus MMC, 524 səh.

15. Məmmədov Ə.C., Seyfullayev İ.Z. (2013), “Vergi və investisiya”. Bakı, Çarşıoğlu, 376 səh.
16. Məmmədov M. (2016), “Azərbaycan dünya təsərrüfat əlaqələri sistemində”. Monoqrafiya. “Vektor” Beynəlxalq Elm Mərkəzi. Azərbaycan Bakı, Qanun, 351 səh.
17. Məmmədov R., Novruzov M. (2018), “İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi”, Bakı, Elm, 355 səh.
18. Rəsulova G.R. “Azərbaycanın tarixi torpaqlarının işğaldan azad olunmasının və onların bərpa edilməsinin maliyyə təminatı”. Audit, 2021, 4 (34), səh.60-69.
19. Satıcı A. (2020), “İşğaldan azad olunmuş ərazilərin post-konflikt dövründə bərpa prosesində İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi”, 6 səh.
20. Tukanov M.M. (2021), “Qarabağ regionunda aqrar-sənaye sahələrinin dirçəldilməsində maliyyə-kredit mexanizmlərinin inkişaf yolları”. Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzi, səh.216-219.
21. Vəliyev D.M. (2017), “Azərbaycanın qlobal iqtisadiyyata inteqrasiyası”. Bakı, Qanun, 354 səh.

İngilis dilində

1. Development and Globalization: Facts and Figures, 2008.
2. Eva P. (2005), “Foreign investment, development and globalization”, 201 p.
3. Foreign Direct Investments: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications, Journal 2020.
4. The Euro Crisis and US Strategy. Survival: Global Politics and Strategy, London, 2012.
5. The Global Competitiveness Report 2008-2010. World Economic Forum. Geneva Switzerland. 2009.
6. World Investment Report 2012. United Nations Arlew york and Geneva, 2012.

Türk dilində

1. Ə Məcid., Ə Mütəllib. (2005), “Qloballaşma və bankların iqtisadiyyatı”. əl-Dər əl- Cəmiyyə,
2. Fettahoğlu A. (2016), “Portföy Yönetimi”, İstanbul, 425 s.
3. T.C. Dış işleri Bakanlığı. TILF yayınları, Azərbaycan ölkə raporu, 2013.

Rus dilində

1. Алиев А.Б. “Формирование и развитие национальной и экономической безопасности Азербайджанской Республики в современных условиях”. Автореферат докторской диссертации. Баку, 2014, стр.4-5.
2. Валдайцев С.В. (2008), и др. “Инвестиции”. М., Проспект, 584 стр.
3. Герасенко В.П. (2016), “Прогнозирование и планирование экономики”, практикум, учеб. пособие. Минск, Новое знание, 241 стр.
4. Герасенко В.П. (2017), “Прогностические методы управления рыночной экономикой”. Гомель, “Альтаир”, 257 стр.
5. Егоров В.В., Парсаданов Г.А. (2018), “Прогнозирование национальной экономики”, учебное пособие. М., ИНФРА-М, 239 стр.
6. Миришли Ф.Р. (2018), “Глобализация мировой экономики: Феномен Азербайджана”. М., 345 стр.
7. Петрикова Е.М. “Прямые иностранные инвестиции и экономический рост”. Вопросы статистики, 2009, № 9, стр.14-21.
8. Стрелкова И.А. (2011), “Мировая экономика”. Учебное пособие. М., ИНФРА-М, 241 стр.
9. Юзвович Л.И., Дегтярева С.А. (2016), “Инвестиции”. Екатеринбург, 316 стр.

İnternet resursları

1. <http://interfax.az/view/828350/azVüsal> Qasımlı: Qarabağda tikinti bümü bütün iqtisadiyyatı canlandırma bilər
2. <http://www.geostrategiya.az/news.php?id=116>
3. <https://azerbaijan.az/related-information/223>

4. https://economy.gov.az/uploads/fm/files/iqtisadiyyat/2020_Makro
5. <https://ikisahil.az/post/280790-olkemizde-xarici-investisiyalarin-qorunmasi-en-yuksek-seviyyededir>
6. <https://laws.studio/sotsialno-ekonomicheskikh-prognozirovaniye/opyit-gosudarstvennogo-regulirovaniya-34952.html>
7. <https://laws.studio/sotsialno-ekonomicheskikh-prognozirovaniye/opyit-gosudarstvennogo-regulirovaniya-34952.html>
8. https://republic.preslib.az/az_c1.html
9. <https://www.stat.gov.az/>
10. <https://www.stat.gov.az/>
11. <https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=4785>
12. <https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=4788>
13. <https://www.stat.gov.az/source/finance/>
14. <https://www.stat.gov.az/source/industry/>
15. <https://www.stat.gov.az/source/regions/>
16. <https://www.stat.gov.az/source/transport/>
17. Laçında aqrar, sənaye və turizm sahələri inkişaf etdiriləcək. 01 Dekabr 2020, http://www.iqtisadiislahat.org/news/lacinda_aqrar_senaye_ve_turizm_saheler_i_inkisaf_etdirilecek1086.
18. www.economy.gov.az - Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin rəsmi saytı. Xarici investisiyalar

ƏLAVƏLƏR

Əlavə 1.

Cədvəl 1: Birbaşa xarici investisiyaların (BXİ) nəzəri izahının əsasları

Müəllif	BXİ-nin əsas stimulları	Nəzəri nəticələr	Müasir tətbiq sahəsi
<i>Makroiqtisadi yanaşma</i>			
R.Aliber	Kapital və valyuta bazarlarının qeyri-təkmil olması	Sabit valyutaya malik ölkələrdə firmalar daha yüksək kapitallaşmaya malikdirlər və bunun da hesabına zəif valyutaya malik ölkələrə BXİ risqi kompensasiya edilir	Sənayecə inkişaf etmiş ölkələrdən inkişaf etməkdə olan ölkələrə BXİ axınları və onların valyuta məzənnələrinin dinamikasından asılı olaraq dəyişməsi
K.Kodzima	Müəyyən resurslara malik olmadan irəli gələn müqayisəli üstünlüklər və firmaların fəaliyyət göstərdikləri bazar strukturunun xüsusiyyətləri	BXİ ticarətə əlavədir və müqayisəli üstünlükləri gücləndirir. BXİ ticarətə yönələn (Yaponiya) və yönəlməyən (ABŞ) hissələrə bölünür	Yaponiya BXİ-nin xüsusiyyətləri
T.Ozava	Yaponiya iqtisadiyyatının spesifikasiyası: xarici bazarlardan güclü asılılıq, milli istehsal amillərinin qiymətlərinin artımı, ölkənin əmtəələrinə qarşı güclənən proteksionizm və s.	BXİ sadalanan faktorların mənfi təsirlərini aradan qaldırmağa imkan verir	Yaponiya BXİ-nin xüsusiyyətləri
A.Şmits P.Helmberq er	BXİ əsasında şaquli surətdə inteqrə olunmuş istehsal strukturlarının formalaşdırılması imkanı, kapital ixrac edən ölkəyə yeni xammal axını ticarətinin təşkil edilməsi	BXİ şaquli və üfqi inteqrasiya proseslərinin köməyi ilə ticarətin həcmi artır	Hasiledici sektorda BXİ
R.Mandell	Gömrük tariflərinin səviyyəsi	Kapitalın hərəkəti idxalın əvəz edilməsinə yönəlib	İdxaləvəzetməsinə yönəlmiş BXİ
<i>Mikroiqtisadi yanaşma</i>			
T.Horst	Mənfəətin və ixracın maksimalaşdırılması	Bu iki məqsədin əldə edilməsi eyni bir strategiyanın, yəni BXİ-nin həyata keçirilməsini tələb edir	Tələb üzrə qiymətlərin elastikliyi nəzərə alındığı hallarda
S.Haymer	Portfel investisiyaları üçün - faiz dərəcələri; birbaşa investisiyalar üçün - investisiya qoyan firmalar üçün differensiallaşmış məhsullar, məşab əsasında qənaət, ticarət markası, patent edilmiş texnologiya, yüksək menecment səviyyəsi formalarında spesifik üstünlüklər	Birbaşa investisiyalar və beynəlxalq ticarət birlərini qarşılıqlı tamamlayan strategiyalardır ki, onlar da investorlara yerli firmalar tərəfindən rəqabətə maneə yaratmağa imkan verir	Firmaların portfel investisiyaları; differensiallaşmış və şaquli surətdə inteqrə olunmuş istehsalat malik firmalar üçün BXİ

R.Vernon L.Uells	Məhsulun həyat dövrü nəzəriyyəsi: ticarət və investisiyalar xarici bazarlardan istifadə edilmənin vahid prosesinin elementləridir (bu prosesin zamana görə dəyişməsinə nəzər almaqla)	BXİ istehsalı idxal ölkələrinə köçürməyə imkan verir ki, bu zaman da məhsulla nəinki yerli bazarı təmin etməyə imkan verir, həm də məhsulu üçüncü ölkələrə ixrac etməyə şərait yaradır	Yaponiya və Qərbi Avropa BXİ-nin inkişaf etməkdə olan ölkələrə axını
S.Hirş	Firmaların spesifik üstünlükləri (texnoloji və idarəetmə nou-hauları, məhsulun differensiasiyası imkanları və s.) və informasiyanın əldə edilməsinə, sənədlərin həyata keçirilməsinə, xaricdə kommunikasiyanın təşkil edilməsinə çəkilən xərclər	Firma BXİ strategiyasını seçir: 1) spesifik nou-hauya və öz ölkəsində və xaric ölkədə çəkdiyi satış xərclərində böyük fərqi malikdirsə; 2) aşağı istehsal xərclərinə malik olan ölkələrə	Nou-hauya malik olan firmaların BXİ-si; aşağı istehsal xərclərinə malik ölkələrə BXİ
D.Penrouz O.Uilyamson	Bazarın iqtisadi institut kimi müstəqil alıcılar və	Firmanın danışıqlara və sənədlərin həyata	Firmaların bazarın qeyri-təkmilliyinin
K.Errou və b.	satıcılar arasında aktivlərlə, əmtəələrlə və informasiya ilə mübadiləni səmərəli həyata keçirmək qabiliyyətində olmamasını aradan qaldırmağa cəhd	keçirilməsinə, mülkiyyət hüquqlarının qorunmasına çəkdiyi xərclər nə qədər yüksəkdirsə, alıcının məlumatlı olmaması səbəbindən əmtəəyə görə maksimal qiymətin alınması qeyri-mümkündürsə və s., onda firma BXİ-nin həyata keçirilməsində bir o qədər aktiv olur	aradan qaldırılmasına çəkdiyi xərclərin yüksək olması hallarında
C.Danning	Firma BXİ-ni üç şərtin olması halında həyata keçirir: 1) görünməyən aktivlərə sahib olmadan irəli gələn üstünlüklərə malikdir; 2) onun üçün aktivlərdən özünün istifadə etməsi daha faydalıdır; 3) birinci iki səbəbin mövcud olması halında firma üçün xaricdə hər hansı bir istehsal amilindən istifadə etməklə üstünlükləri reallaşdırmaq faydalıdır	Ancaq birinci üstünlüyə malik firma patent və lisenziyalar satır; birinci və ikinci və ya hər üç üstünlüyə malik firmalar BXİ həyata keçirirlər	Qeyd olunan şərtlərə malik firmaların BXİ-si

Mənbə: Валдайцев С.В. 2008: с.35-39.

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: Birbaşa xarici investisiyaların (BXİ) nəzəri izahının əsasları.....	68
Cədvəl 2: Kapitalın beynəlxalq hərəkətinin formaları.....	19
Cədvəl 3: Birbaşa və portfel investisiyalarının xarakterik cəhətləri.....	21
Cədvəl 4: Kapitalın beynəlxalq hərəkətinin funksional bölgüsü.....	22
Cədvəl 5: Xarici birbaşa investisiyaların cəlb edilməsinin stimullaşdırılması üçün alətlər.....	25
Cədvəl 6: İşğal olunmuş rayonların kənd təsərrüfatı müəssisələri və onların texnikası (1988-ci il məlumatı).....	42
Cədvəl 7: Fəaliyyət göstərən sənaye müəssisələrinin sayı, vahid.....	48
Cədvəl 8: İqtisadiyyata yönəldilən investisiyalar (2014-2019), mln.manat.....	50
Cədvəl 9: Sənayedə əsas kapitalla yönəldilən investisiyalar, 2016-2020-ci illər milyon manat.....	51
Cədvəl 10: Sənayedə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalardan istifadə edilməsinin strukturu, ümumi yekuna nisbətən faizlə.....	51
Cədvəl 11: Nəqliyyat sektoruna yönəldilmiş investisiyalar (mln.manat).....	59

Qrafiklərin siyahısı

Qrafik 1: 2020-ci ildə xarici investisiyaların ölkələr üzrə bölünməsi (min manatla).....	33
Qrafik 2: Azərbaycanın 2020-ci ildə xarici ölkələrə qoyduğu investisiyaların ölkələr üzrə bölünməsi(min dollarla).....	33
Qrafik 3: 2018-2021-ci illər üzrə ÜDM dinamikası, %-lə.....	48
Qrafik 4: Ağdam rayonunda əsas sənaye göstəriciləri.....	49
Qrafik 5: 2015-2020-ci illər üzrə ölkə iqtisadiyyatına investisiya qoyuluşu, mln.manatla.....	50

Sxemlərin siyahısı

Sxem 1: Kapital hərəkətinin sahibkar və borc formalarının məzmunu.....	21